

KORWÓD NOWOHUCKI

**WYBÓR POSTACI
ZWIĄZANYCH
Z TERENAMI
NOWEJ HUTY**

Ośrodek Kultury im. C. K. Norwida
INSTYTUCJA KULTURY MIASTA KRAKOWA
31-959 Kraków
os. Górali 5
tel. 12 644 27 65
sekretariat@okn.edu.pl
www.okn.edu.pl

Ośrodek Kultury
im. C. K. Norwida

Institucja kultury Miasta Krakowa o ponad 60-letniej tradycji. Towarzyszy Nowej Hucie i jej mieszkańcom niemal od samego początku. Swoimi działaniami inspiruje, wzmacnia potencjał i więzi nowohucian oraz poczucie odpowiedzialności za miejsce, w którym żyją. Skupia się przede wszystkim na działalności związanej z animacją społeczno-kulturalną, edukacją ekologiczną i środowiskową, literaturą, sztuką, muzyką, historią, filmem, mediami, tworzy warunki dla rozwoju i realizacji indywidualnych potrzeb i zainteresowań. Włącza się w procesy związane z rewitalizacją, dziedzictwem kulturowym i tożsamością Nowej Huty, wzmocnieniem potencjału społecznego i partnerskim rozwojem środowiska lokalnego, realizuje projekty o zasięgu lokalnym i międzynarodowym, współpracując z licznymi partnerami i organizacjami pozarządowymi. W strukturach instytucji znajdują się: Kino Studyjne Sfinks, które jest producentem Nowohuckiej Kroniki Filmowej, kluby Kuźnia i ARTzona, Galeria Huta Sztuki, Dział Animacji Kultury, Pracownia Animacji Ekologicznej, Pracownia Dziedzictwa i Tożsamości Nowej Huty, Pracownia Wolontariatu oraz dwie biblioteki.

**Pracownia Dziedzictwa
i Tożsamości Nowej Huty**

Funkcjonuje w ramach Działu Animacji Kultury Ośrodka Kultury im. C. K. Norwida. Organizuje różne wydarzenia, cykle i projekty, prowadzi programy edukacyjne oraz animuje działania promujące dziedzictwo kulturowe Nowej Huty i upowszechniające wiedzę na jego temat. Wśród nich znajdują się takie inicjatywy jak „Korowód Nowohucki”, „Alternatywny przewodnik po Nowej Hucie”, „Nowa Huta – architektoniczny portret miasta”, „Nowa Huta w kulturze – kultura w Nowej Hucie”, „Literacki przewodnik po Nowej Hucie”. W duchu partycypacji i wspólnej troski o lokalne dziedzictwo kulturowe angażuje w swoje działania społeczność lokalną i współpracuje z licznymi partnerami. Tym samym buduje pozytywną tożsamość miejsca i jego mieszkańców. Celem podejmowanych działań jest nadawanie współczesnego znaczenia zasobom przeszłości z poszanowaniem dla czasów minionych i w trosce o przyszłość.

**WYBÓR POSTACI
ZWIĄZANYCH
Z TERENAMI
NOWEJ HUTY**

Paweł Jagto

Korowód Nowohucki

***Wybór postaci związanych
z terenami Nowej Huty***

**Ośrodek Kultury
im. C. K. Norwida**

Tekst: Paweł Jagto

Redakcja merytoryczna: Jarosław Kłaś

Ilustracje, skład i projekt graficzny publikacji:

Róża Kolecka, Anna Gotfryd-Kolecka

Redakcja i korekta językowa: Marta Kołpanowicz

Wydawca:

Ośrodek Kultury im. C. K. Norwida

os. Górali 5, 31-959 Kraków

tel. 12 644 27 65, fax 12 642 25 94

sekretariat@okn.edu.pl

www.okn.edu.pl

www.facebook.com/oknorwid

Publikacja wydana w ramach projektu „Korowód Nowohucki 2019”.

Projekt jest współfinansowany ze środków Miasta Krakowa
i realizowany w ramach obchodów 70-lecia Nowej Huty.

Licencja Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne
– Bez utworów zależnych 3.0 Polska

Copyright by Authors & Ośrodek Kultury im. C. K. Norwida

Kraków 2019

ISBN: 978-83-948244-6-4

Spis treści

Wstęp	8

Biogramy postaci	11

Wanda	13
Wierzbęta z Branic (zm. 1424 lub 1425)	15
Stanisław Samostrzelnik (ok. 1480–1541)	17
Stanisław Żeleński (zm. 1646)	19
Izabela Branicka (1730–1808)	21
Tadeusz Kościuszko (1746–1817)	23
Hugo Kołłątaj (1750–1812)	25
Michał Badeni (1794–1863)	27
Paweł Popiel (1807–1892)	29
Cyprian Kamil Norwid (1821–1883)	30
Jan Matejko (1838–1893)	33
Franciszek Ptak (1859–1936)	35
Emil Gołogórski (1862–1921)	37
Franciszek Wójcik (1863–1941)	39
Wincenty Witos (1874–1945)	41
Izydor Stella-Sawicki (1881–1957)	43
Władysław Cieślewicz (1890–1940)	45
Franciszek Twaróg (1891–1968)	47
Zofia Paluchowa (1899–1927)	49
Jan Gajoch (1900–1968)	51
Jadwiga Beaupré (1902–1984)	53
Marian Sigmund (1902–1993)	55
Franciszek Dąbrowski (1904–1962)	56
Stanisław Mierzwa (1905–1985)	58
Jan Anioła (1908–1997)	61
Stanisław Buratyński (1908–1994)	63
Tadeusz Ptaszycki (1908–1980)	65
Józef Salwiński (1908–1976)	67

Helena Ściborowska-Mierzwina (1910–1977)	68
Zofia Kulinowska (zm. 1995)	71
Józef Gorzelany (1916–2005)	73
Jan Deszcz (1918–2003)	74
Karol Wojtyła (1920–2005)	77
Marta Ingarden (1921–2009)	79
Krystyna Skuszanka (1924–2011)	81
Piotr Ożański (1925–1988)	83
Marian Kruczek (1927–1983)	85
Anna Siatkowska (1932–2014)	87
Danuta Urbanowicz (1932–2018)	89
Franciszek Grabczyk (1936–2004)	90
Robert Kosieradzki (1937–1990)	93
Józef Kurzeja (1937–1976)	95
Maciej Szumowski (1939–2004)	97
Stanisław Dragan (1941–2007)	99
Jerzy Ridan (1943–2016)	101
Kazimierz Jancarz (1947–1993)	103
Bogdan Włosik (1962–1982)	105
Bogdan Łyszkiewicz (1964–2000)	107
Hutnik	109
Obrońcy Krzyża	111

Wstęp

Korowód Nowohucki to działania realizowane przez Pracownię Dziedzictwa i Tożsamości Nowej Huty Ośrodka Kultury im. C. K. Norwida, podczas których przypominane są postaci istotne dla terenów dzisiejszej Nowej Huty. Reprezentują one różne okresy w historii i – będąc ważnymi dla miejscowej społeczności – ilustrują dzieje lokalnej kultury.

W 2016 r., dzięki dofinansowaniu ze środków Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach Programu „Patriotyzm Jutra”, Ośrodek Kultury im. C. K. Norwida zrealizował pierwszą odsłonę projektu Korowód Nowohucki. W jej ramach przygotowano specjalną grafikę komputerową, przedstawiającą w formie korowodu 20 postaci charakterystycznych dla terenów dzisiejszej Nowej Huty. Grafika była punktem wyjścia do stworzenia narzędzi animacyjno-edukacyjnych oraz różnorodnych działań. Powstały: gra planszowa, plakaty, pocztówki i animacja. W przestrzeni publicznej zawisły plakaty prezentujące Korowód i wybrane postaci. Odbyty się: premiera plakatów, pocztówek i animacji, warsztaty terenowe – oprowadzanie szlakiem postaci ukazanych w Korowodzie, prezentacja i możliwość wypożyczenia książek o postaciach przedstawionych w Korowodzie, połączone z ekspozycją portretów Marcjanny i Franciszka Ptaków autorstwa Józefa Krasnowolskiego, warsztaty dla nauczycieli i animatorów z wykorzystania gry planszowej podczas zajęć, premiera gry planszowej Korowód Nowohucki oraz rozgrywki. Grę dostarczono do nowohuckich instytucji kultury i kawiarni, a także szkół. Poszczególne postaci prezentowane były ponadto w cyklu artykułów w „Głosie – Tygodniku Nowohuckim”.

W roku szkolnym 2016/2017 Korowód Nowohucki był tematem 16. edycji projektu edukacyjnego w formie konkursu historycznego dla młodzieży „Od Wandy do Sendzimira”. Odbływały się także planszówkowe rozgrywki w różnych miejscach na terenie dzielnicy. Z okazji Dni Nowej Huty 10 czerwca 2017 r. ulicami dzielnicy przeszedł korowód barwnych postaci zilustrowanych podczas

projektu w 2016 r. W ich role wcielili się aktorzy i przyjaciele Teatru Ludowego.

W 2018 r. odbyły się następne warsztaty dla nauczycieli i animatorów z wykorzystania gry planszowej podczas zajęć, a sam Korowód Nowohucki doczekał się rozszerzenia o kolejne 12 postaci. W ramach projektu „Niepodległa. Nowa Huta”, realizowanego w ramach krakowskich obchodów 100-lecia odzyskania przez Polskę niepodległości, przybliżane były postaci związane z terenami Nowej Huty, które w czasach zaborów i w XX w. zażyły się dla wolności i niepodległości Polski. Na przedsięwzięcie w 2018 r. składały się: przygotowanie rysunków i biogramów oraz wydanie niewielkiej publikacji zawierającej te materiały, upamiętniający postaci korowód ulicami dzielnicy z okazji Dni Nowej Huty 2018, a także prelekcja o postaciach. Ponadto ponownie prezentowaliśmy postaci w cyklu publikowanym w „Głosie – Tygodniku Nowohuckim”. W roku szkolnym 2018/2019 Korowód Nowohucki był tematem VII edycji projektu edukacyjnego „Słoneczna Integracja” pod hasłem „Korowód Nowohucki. Niepodległa. Reaktywacja”, organizowanego przez Szkołę Podstawową z Oddziałami Integracyjnymi nr 105 im. Ludwika Wawrzyńskiej w Krakowie we współpracy z Pracownią Dziedzictwa i Tożsamości Nowej Huty Ośrodka Kultury im. C. K. Norwida oraz innymi partnerami.

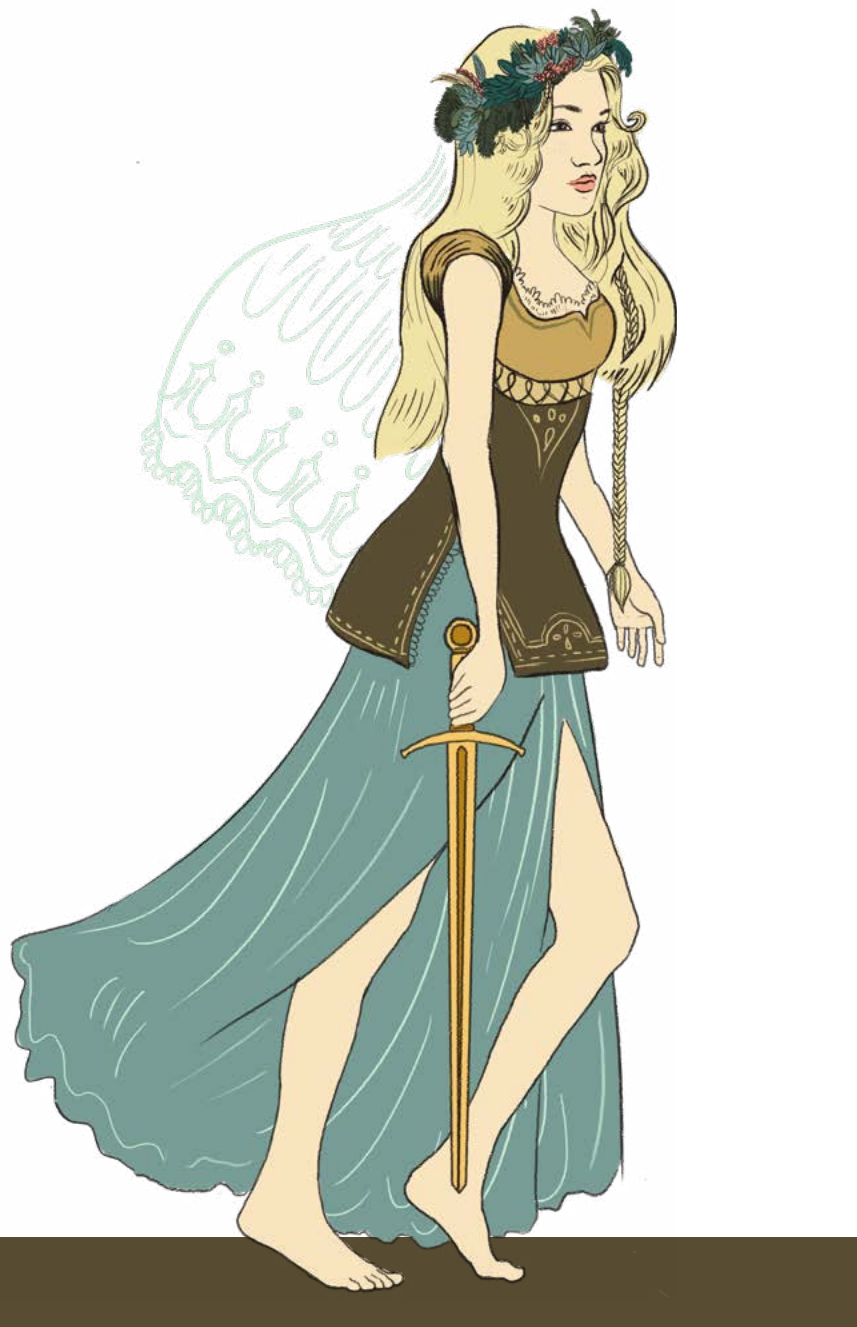
W jubileuszowym roku 70-lecia Nowej Huty Korowód Nowohucki doczekał się rozszerzenia o kolejne 18 postaci, obejmując w sumie 50 osób. Tym samym chcieliśmy domknąć kalejdoskop postaci związanych z terenami Nowej Huty i wydać niniejszą publikację, która podsumowuje dotychczasowy dorobek podejmowanych działań. Mamy nadzieję, że przez te 4 lata, od 2016 do 2019 r., udało nam się oddać fenomen, jakim było i jest życie społeczne na terenie Nowej Huty. Choć staraliśmy się, aby w Korowodzie Nowohuckim swoje miejsce znaleźli przedstawiciele różnych dziedzin życia, różnych okresów historycznych i różnych obszarów składających się współcześnie na pięć tzw. dzielnic nowohuckich Miasta Krakowa – zarówno ci bardziej, jak i ci mniej znani, żyjący przed 1949 r. i później – to z pewnością nie wyczerpaliśmy istniejących w tym zakresie możliwości. W dzieje tych terenów wpisało się bowiem tak wiele nietuzinkowych osobistości, że trudno

byłoby uwzględnić je wszystkie, nawet jeśli braliśmy pod uwagę tylko te postaci, które odeszły już z tego świata. Jest to zatem wybór subiektywny, obarczony licznymi brakami, których nie należy traktować jako ujmy dla osób nieujętych w tym opracowaniu. Korowód Nowohucki ma raczej inspirować do dalszego poszukiwania wyjątkowych postaci i ich losów. Ta prezentacja stanowi tylko niewielki i skrótowy przyczynek w tym zakresie, ponieważ z pewnością wielu nowohuckich bohaterów wielkiej i małej historii w pełni zasługuje nie tylko na skrótowe przedstawienie, ale opracowanie osobnych, szczegółowych biografii.

W jubileuszowym roku 70-lecia Nowej Huty życzymy tej części Krakowa i jej mieszkańcom, żeby zawsze mieli takie szczęście do ludzi, jakie mieli dotychczas, o czym świadczą zamieszczone w niniejszej publikacji biogramy. Wierzymy, że znajdą się kolejne osoby, które z zaangażowaniem podejmą to dziedzictwo i wezmą udział w tej chlubnej sztafecie pokoleń.

*Jarosław Kłaś
Pracownia Dziedzictwa i Tożsamości Nowej Huty
Ośrodka Kultury im. C. K. Norwida*

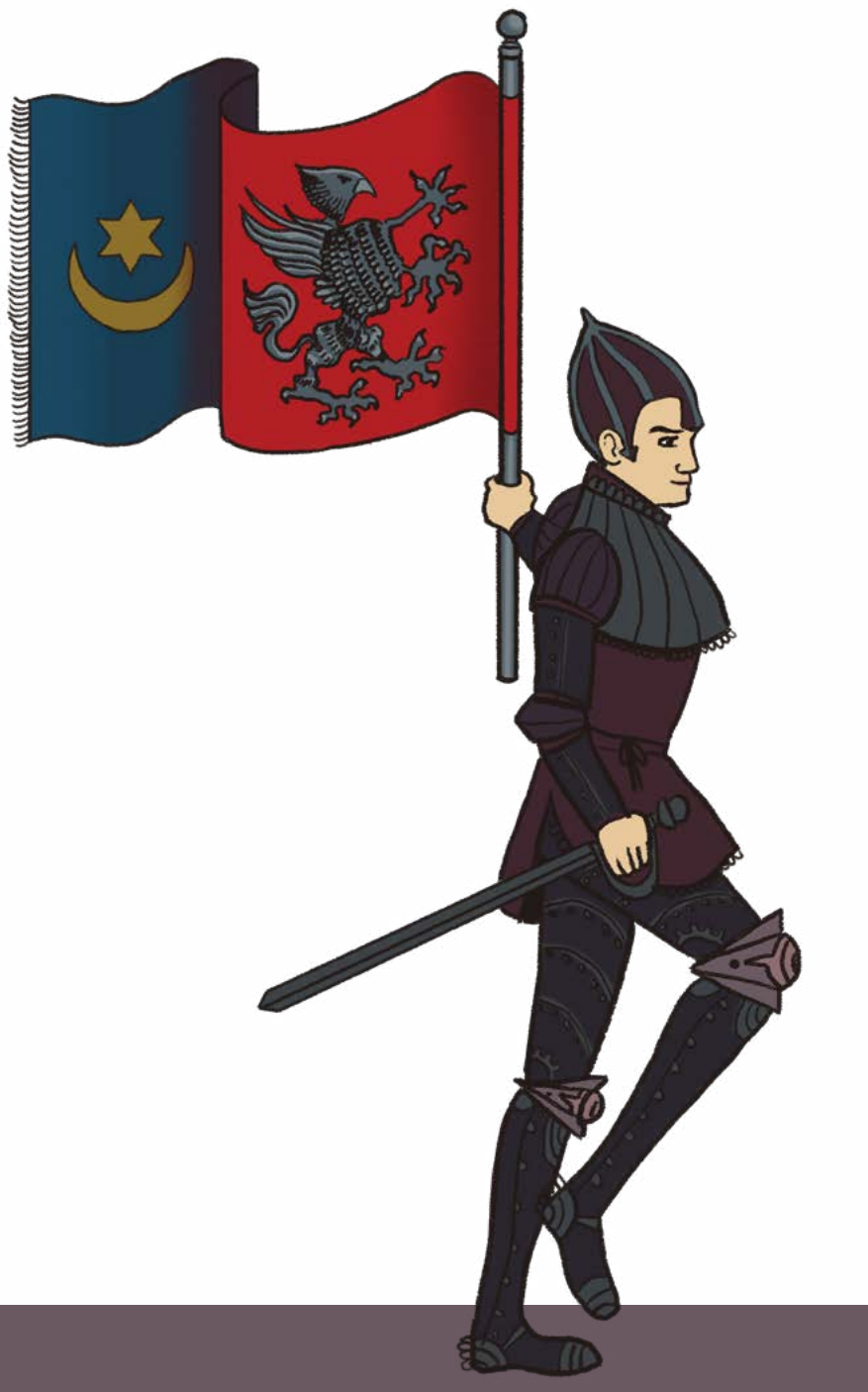
Biogramy postaci

WANDA

Legendarna księżniczka, córka Kraka. Miała odebrać sobie życie, bo nie chciała, aby w wyniku małżeństwa jej świetnie prosperujące państwo wpadło w ręce niemieckiego księcia. Postać wymyślona najprawdopodobniej przez kronikarza Wincentego Kadłubka, choć najnowsza teoria głosi, że legenda o księżniczce Wiślan powstała pod koniec XIV w. Spreparować ją mieli panowie krakowscy, którzy nie chcieli dopuścić do małżeństwa króla Polski Jadwigi Andegawęńskiej z Wilhelmem Habsburgiem. Ostatecznie Jadwiga poślubiła litewskiego Jagiełłę. Prosta historyjka o polskiej księżniczce, która wolała śmierć w nurcie Wisły od ślubu z Niemcem, ponownie trafiła na podatny grunt w czasach zaborów. Jan Matejko, właściciel majątku ziemskiego i dworku w Krzesławicach, często bywał na najwyższym wzniesieniu okolicy – kopcu Wandy. Według legendy to tu miała być pochowana księżniczka, której ciało okoliczni mieszkańcy wyłowili z nurtów Wisły. Malarz postanowił przypomnieć historię odwiecznej walki Polaków z Niemcami, a jej symbolem miała stać się Wanda. Zaprojektował pomnik w formie orła, który od końca XIX w. stoi na szczycie wzniesienia. Miejsce to zainspirowało także Cy-

priana Kamila Norwida, który po wizycie w tym miejscu napisał dramat „Wanda”. W rzeczywistości sam kopiec to datowana na VIII/IX w. n.e. konstrukcja z ziemi i drewna, wykonana przez Słowian – najstarszy zabytek w tej części Krakowa, świadczący o wielowiekowej historii tego ludu. Stąd nazwa położonej nieopodal wsi Mogiła. Swoją nazwę zawdzięczają Wandzie również inne miejsca w Nowej Hucie: pierwsze osiedle, którego budowa rozpoczęła się w dniu imienin Wandy, 23 czerwca 1949 r., dom handlowy, klub sportowy czy most na Wiśle w Mogile.

WIERZBIĘTA Z BRANIC (ZM. 1424 LUB 1425)

Generał, dowódca wojskowy, możnowładca małopolski, stolnik krakowski, starosta sanocki, fundator gotyckiego kościoła pw. św. Grzegorza Wielkiego w Ruszcy. Pochodził z małopolskiego rodu Świebodziców-Gryfitów (herb: Gryf i Leliwa), związanego z terenami Nowej Huty, podobnie jak inne znamienite rodziny. Jego ojciec, także Wierzbięta, lokował Ruszczę i Wolę Rusiecką na prawie średzkiem (przeniósł z prawa polskiego). Z kolei sam Wierzbięta z Branic przeniósł swoją własność, wieś Ruszczę, w 1405 r. na prawo magdeburskie. Ożenił się z Dorotą z rodu Łabędziów, z którą miał dwóch synów: Grzegorza (zm. 1458, kasztelan radomski) i Piotra (zm. 1472, kasztelan biecki). Około 1420 r. ufundował w Ruszcy gotycki kościół, który został zbudowany w miejscu romańskiej, znacznie starszej świątyni. Kamienne fragmenty pierwszej budowli można zobaczyć wmurowane w nowy kościół. Znajduje się tam także gotycka płyta nagrobna przedstawiająca Wierzbięte w rycerskiej zbroi – został on tu bowiem pochowany. Patronem kościoła jest papież św. Grze-

gorz Wielki – imiennik fundatora (Wierzbięta w języku staropolskim to Grzegorz). W zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie znajduje się obraz na desce „Epitafium Wierzbięty z Branic”, pochodzący z kościoła w Ruszcy. Przedstawia adorację Dzieciątka Jezus i Matki Bożej. W centralnej części klęczy mała postać rycerza, za którym wstawia się papież św. Grzegorz Wielki. Epitafium jest jednym z najcenniejszych zabytków sztuki gotyckiej pochodzących z terenów dzisiejszej Nowej Huty.

STANISŁAW SAMOSTRZELNIK (OK. 1480–1541)

Cysters, malarz, iluminator, miniaturzysta, którego twórczość przypada na okres renesansu w sztuce europejskiej. Urodził się w Krakowie. Pochodził z rodziny, której nazwisko wywodziło się od wykonywanego zawodu – wyrobników kusz i tuków. Wstąpił do klasztoru Cystersów w Mogile, założonego w 1222 r. przez biskupa krakowskiego Iwona Odrowąża. Szybko otrzymał od opata stanowisko klasztornego iluminatora. W 1506 r. zajął się pracą nad polichromiami na klasztornych sklepieniach. Wtedy też, zgodnie z renesansową modą, przyjął nowe nazwisko – Stanislaus Claratumbensis (*Clara Tumba* to po łacinie Jasna Mogiła). Na zamówienie Krzysztofa Szydłowieckiego wykonał w 1511 r. ilustracje i miniatury do księgi genealogicznej możnowładczego rodu Szydłowieckich, wówczas bardzo wpływowego w Rzeczypospolitej. Do śmierci Krzysztofa Szydłowieckiego w 1532 r. realizował na jego zlecenie liczne polichromie i ilustracje. Po śmierci patrona powrócił z Szydłowca do Mogiły. Założył w Krakowie wła-

śny biznes – pracownię, w której tworzył dla bogatych krakowian i dworu królewskiego (m.in. piękne ilustracje do „Modlitewnika Królowej Bony”). Dzieło jego życia możemy do dziś podziwiać w mogiłskim opactwie – wykonał polichromie w krużgankach, kościele i bibliotece. Zmarł w klasztorze Cystersów w Mogile.

STANISŁAW ŻELEŃSKI [ZM. 1646]

Szlachcic, protestant, właściciel Łuczanowic (obecnie na terenie dzielnicy XVII Wzgórza Krzesławickie). Był najstarszym synem Bartłomieja, który w 1557 r. kupił wieś Łuczanowice, czyniąc z niej siedzibę swojego rodu, oraz Elżbiety Ostroróg herbu Nałęcz (zm. 1596). Miał brata Jana i trzy siostry. Wykształcenie zdobył w Niemczech – na uniwersytecie w Lipsku (1586), a następnie w Heidelbergu (przyjęty w 1593 r.), jednym z najważniejszych niemieckich ośrodków protestanckich. Tam przesiąkł kalwinizmem; z nową wiarą wrócił do Rzeczypospolitej. Pierwsze udokumentowane nabożeństwo kalwińskie w Łuczanowicach miało miejsce dopiero w 1616 r., choć można przypuszczać, że odbywały się one tam już znacznie wcześniej. Po licznych perturbacjach, łącznie z podpaleniem budowy przez katolickich żaków (studentów) z Krakowa, od 1636 r. istniał w Łuczanowicach zbór. Należało do niego około 100–150 osób. Tego samego roku Stanisław Żeleński zorganizował zjazd luteran i kalwinów. Doszło wtedy do doniosłego wydarzenia – podpisano akt unii tych dwóch pro-

testanckich wyznań (odprawiali wspólne nabożeństwa). Oprócz działalności dysydenckiej (tak wtedy nazywano aktywność religijną odmienną od praktykowania katolicyzmu) szlachcic zajmował się uprawą ziemi. Do jego dóbr należał Klucz Brzezie – ogromne latyfundium koło Bochni. Zresztą ziemie te pozyskał w 1620 r. za pośrednictwem Krzysztofa Reya z Nagłowic (syna słynnego Mikołaja Reja), żonatego z Dorotą z Ruszczy. Stanisław ożenił się z Elżbietą Rylską herbu Ostoja z Gorlic. Docekali się ośmiorga dzieci: pięciu synów (Aleksandra, Stanisława, Samuela, Marcjana i Stefana) oraz trzech córek. Zmarł w Łuczanowicach, został pochowany w grobowcu rodzinnym (zbudowanym w 1593 r.) na tamtejszym cmentarzu protestanckim.

IZABELA BRANICKA [1730–1808]

Właściwie Izabella Elżbieta z Poniatońskich Branicka, magnatka, mecenas sztuki, siostra ostatniego króla Polski Stanisława Augusta Poniatońskiego. W 1749 r. wyszła za magnata Jana Klemensa Branickiego – właściciela dóbr w podkrakowskich Branicach. Matężństwo zostało zawarte ze względów politycznych – rodzina Czartoryskich (patronów przyszłego króla Stanisława Augusta Poniatońskiego) chciała przeciągnąć hetmana polnego koronnego na swoją stronę, dlatego zaaranżowali ten związek. Przez lata jednak hetman był przeciwnikiem Czartoryskich, dopiero pod koniec życia, pokonany politycznie, za wstawiennictwem żony przystał do partii królewskiej. Po ślubie z ponad 40 lat starszym Janem Klemesem, Izabella osiadła w Białymstoku. Była tam patronką pierwszych pensji dla córek urzędników dworskich, szkoły parafialnej, szkoły paziów, założonej wspólnie z Komisją Edukacji Narodowej Szkoły Podwydziałowej Zgromadzenia Akademickiego (1777). Otaczała się ludźmi nauki i sztuki, spośród których warto wspomnieć: lekarza Michała Clementa, Węgra, oraz lekarza-położ-

nika Jakuba Feliksa Michelisa, założyciela Instytutu Akuszerii w Białymstoku. Izabella Branicka była osobą światłą, jak na owe czasy gruntownie wykształconą. Interesowała się literaturą – miała okazały księgozbiór, szczególnie z dziedziny geografii i astronomii oraz podręczników wydawanych przez KEN. Po bezpotomnej śmierci męża odziedziczyła jego wszystkie dobra, w tym te położone w Kościelnikach i Branicach. W kronikach nowohuckich dzisiejszych Kościelnik zapisała się, organizując powitanie i gościnę w tamtejszym pałacu dla króla Stanisława Augusta Poniatońskiego, który w 1787 r. wracał ze zjazdu z carycą Katarzyną II Wielką w Kaniowie. Ponownie wyszła za mąż za starostę ciechanowskiego, gen. Andrzeja Mokronowskiego, z którym pozostawała w zażytych stosunkach jeszcze w czasie, kiedy podlegał jej zmarłemu mężowi. Spoczywa w kryptach bazyliki archikatedralnej starego kościoła farnego w Białymstoku.

TADEUSZ KOŚCIUSZKO (1746–1817)

Generał, dowódca wojskowy, teoretyk budowy fortyfikacji, bohater wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych i wojny w obronie Konstytucji 3 Maja, naczelnik powstania 1794 r. Urodził się w Merezowszczyźnie (dziś na Białorusi) jako czwarte dziecko miecznika brzeskiego Ludwika Tadeusza i Tekli z domu Ratomskiej. Edukację rozpoczął w Kolegium Pijarów w Lubieszowie, kontynuował w szkołach wojskowych. W 1765 r. wstąpił do nowo utworzonej przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego Szkoły Rycerskiej, którą ukończył w stopniu kapitana. Potem wyjechał do Francji, gdzie dzięki stypendium ufundowanemu przez księcia Adama Kazimierza Czartoryskiego uczęszczał do Akademii Wojskowej szwoleżerów gwardii królewskiej w Wersalu. Tam zapoznał się z nowoczesnymi technikami budowy fortyfikacji. Po pięciu latach, po I rozbiórce, wrócił do Polski. Nie znalazł ani zajęcia w zredukowanym wojsku Rzeczypospolitej, ani szczęścia w miłości (jego oświadczyzny odrzuciła Ludwika Sosnowska), dlatego w 1775 r.

wyjechał do Paryża. Stamtąd udał się do Ameryki Północnej, gdzie dzięki budowie fortyfikacji, które przyczyniły się do zwycięstwa nad Brytyjczykami pod Saratogą w 1777 r., zdobył sławę w Armii Kontynentalnej dowodzonej przez Jerzego Waszyngtona. Za zastugi na polu walki w czasie wojny o niepodległość Kongres Stanów Zjednoczonych w 1783 r. awansował go na generała brygady armii amerykańskiej. W 1784 r. wrócił do Polski, do rodzinnych Siechnowicz. Zaangażował się w życie polityczne kraju i reformy Sejmu Wielkiego. 2 października 1789 r. otrzymał podpisaną przez króla nominację na generała majora wojsk koronnych. Uczestniczył w reorganizacji armii Rzeczypospolitej. W 1792 r. brał udział w wojnie polsko-rosyjskiej w obronie Konstytucji 3 Maja. Szczególnie odznaczył się w bitwach pod Zieleńcami i Dubienką. Został awansowany do stopnia generała lejtnanta. W wyniku przystąpienia króla do Targowicy Kościuszko opuścił Rzeczpospolitą. W Dreźnie opracował koncepcję powstania ogólnonarodowego i przystąpił do wcielania zamierzenia w życie. 24 marca 1794 r. na Rynku w Krakowie złożył narodowi uroczystą przysięgę i objął przywództwo insurekcji jako Najwyższy Naczelnik Siły

Zbrojnej Narodowej. Powstanie trwało do listopada 1794 r., w jego czasie Naczelnik Kościuszko wydał uniwersał połaniecki. 1 kwietnia zjawił się w Pleszowie podczas przemarszu pod Racławice, a 24 kwietnia w drodze do Busto-wa (za każdym razem odwiedzał tu swoich mecenasów Czartoryskich). Fakt ten upamiętnia głąz z tablicą w centrum dawnej wsi. Po bitwie pod Maciejowicami ranny Kościuszko dostał się do rosyjskiej niewoli. Po złożeniu wiernopoddańczej przysięgi 26 listopada 1796 r. został wypuszczony na wolność przez cara Pawła I.

Przyczynił się tym samym do uwolnienia około 20 tysięcy Polaków. Do 1897 r. tułał się po świecie, był w Wielkiej Brytanii, Francji, Stanach Zjednoczonych. Osiadł we Francji, a w 1808 r. przeniósł się do Solury w Szwajcarii. Tam zmarł 15 października 1817 r. W Krakowie pamięć o Tadeuszu Kościuszcze jest wciąż żywa i kultywowana, a usypany w latach 1820–1823 kopiec jego imienia nie jest jedynym tego przejawem. Do dziś w Pleszowie pamięta się o postojach naczelnika, który wraz z wojskiem insurekcyjnym odpoczywał pod rosnącymi we wsi lipami.

HUGO KOLŁATAJ (1750–1812)

Mąż stanu, polityk, dziennikarz, pisarz, historyk, filozof, geograf, naukowiec, ksiądz katolicki, szlachcic. Syn Antoniego herbu Kotwica oraz Marianny z Mierzeńskich, ochrzczony w kościele w Dederkach Wielkich. Edukację rozpoczął w Pińczowie. Doktorem filozofii został w 1768 r. na Akademii Krakowskiej. Edukację kontynuował w Wiedniu i Rzymie, gdzie uzyskał doktorat z prawa i teologii oraz przyjął święcenia kapłańskie. W latach 70. XVIII w. wrócił do Polski, osiadł w Krakowie, gdzie pełnił funkcję kanonika krakowskiego. Robiąc karierę kościelną, dał się jednocześnie poznać jako reformator upadającego Państwa Polskiego. Rzeczypospolita trawiona była w tamtym czasie licznymi chorobami, z których anarchia szlachecka była najmniejszym złem. Kollataj wierzył w naprawę państwa od podstaw – dlatego stał się orędownikiem reformy edukacji: był członkiem Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych (zajmującego się opracowaniem podręczników szkolnych i programów nauczania) oraz współpracował

z Komisją Edukacji Narodowej (KEN została powołana przez Sejm RP na wniosek króla Stanisława Augusta Poniatowskiego 14 października 1773 r. – stąd co roku Dzień Nauczyciela przypada właśnie tego dnia). Był autorem reformy Akademii Krakowskiej (wprowadził do programu studiów m.in. nauki przyrodnicze), której był rektorem w latach 1782–1786. Do historii przeszedł jako jeden z najwybitniejszych postów na Sejm Czteroletni oraz współautor Konstytucji 3 Maja – pierwszej polskiej, a zarazem europejskiej ustawy zasadniczej. Przyczynił się tym samym do utrwalenia postaw republikańskich, niepodległościowych czasie niewoli Polski w XIX w. Bronił zapisów konstytucji w wojnie z Rosją w 1792 r. oraz w czasie insurekcji kościuszkowskiej w 1794 r. Po upadku powstania kościuszkowskiego został aresztowany, był wieloletnim więźniem państw zaborczych. W więzieniu zajmował się pracą naukową, szczególnie

z dziedziny geologii. Po uwolnieniu, w 1802 r. wyjechał na Wołyń, gdzie założył Liceum Krzemienieckie. W czasie wojen napoleońskich został oskarżony o wspieranie Francuzów, co doprowadziło do kolejnego pobytu w więzieniu, tym razem rosyjskim. Schyłek życia spędził w Księstwie Warszawskim. Został pochowany na warszawskich Powązkach. Z wówczas podkrakowskimi, a dziś nowohuckimi Krzesławicami związany był od 1788 r., kiedy osiadł i gospodarzył w majątku ziemskim należącym wcześniej do Akademii Krakowskiej. Przebudował dwór, zbudował młyn, wprowadził nowoczesne metody uprawy ziemi. Dwór ten po latach kupił Jan Matejko. Niestety, po trzecim zaborze, kiedy władze austriackie uwięziły Hugona, dobra krzesławickie zostały mu odebrane i przekazane w dzierżawę. W poemacie „Daremne projekta” pisał m.in.: „Krzestawice, Wioseczko moja ukochana”.

MICHAŁ BADENI (1794–1863)

Generał, uczestnik powstania listopadowego, mieszkaniec Branic, minister wojny w rządzie powstańczym 1846 r. Syn Stanisława Adama (zm. 1824) i Katarzyny Stadnickiej (zm. 1846). W 1830 r. ożenił się z Walerią Łempicką (zm. 1882). Z tego związku urodzili się synowie Józef i Kazimierz (późniejszy namiestnik Galicji) oraz córki Maria i Julia. Michał Badeni był właścicielem dóbr w Branicach. Angażował się w działalność społeczno-polityczną – był prezesem Towarzystwa Rolniczego Krakowskiego. W stopniu majora dowodził w czasie powstania listopadowego w okolicach Zamościa. Po upadku powstania znalazł w Galicji schronienie przed represjami – osiadł w Branicach. W czasie następnego zrywu niepodległościowego – powstania krakowskiego w 1846 r. – objął tekę ministra wojny w rządzie powstańczym. Swoimi działaniami uchronił Kraków od zniszczenia, nakazując wojskom powstańczym opuszczenie miasta. Został pochowany w Ruszcy.

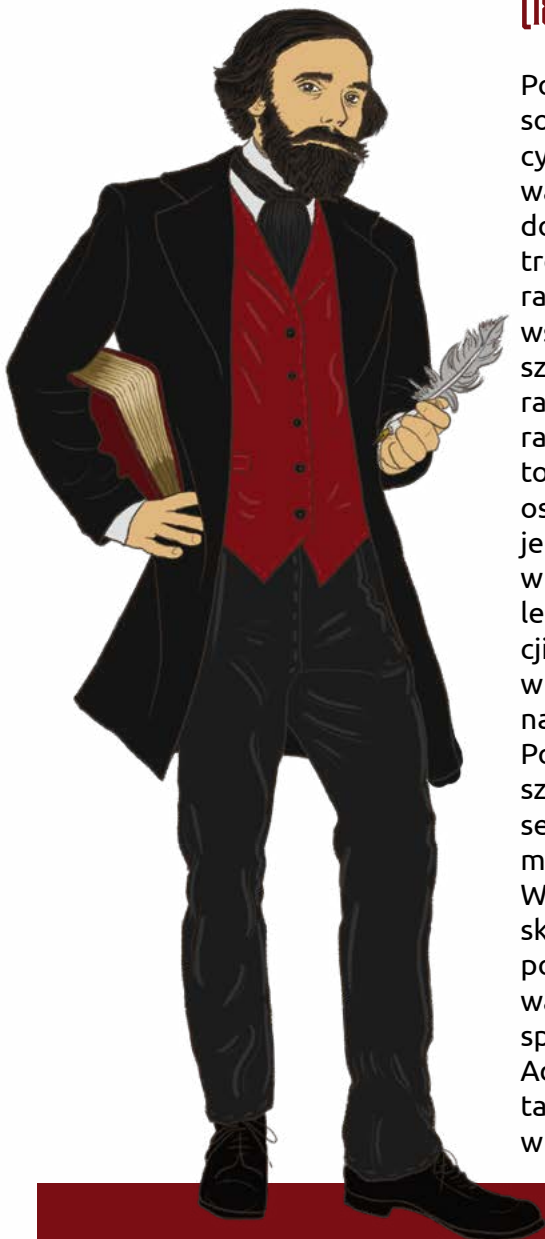

PAWEŁ POPIEL [1807–1892]

Konserwatysta, prawnik, publicysta, konserwator zabytków, właściciel Ruszczy, powstaniec listopadowy. Syn Konstantego (zm. 1847) oraz Zofii z Badenich. W 1823 r. skończył Gimnazjum św. Anny w Krakowie, studiował prawo w Warszawie (1823–1827). Potem podróżował po Europie – w Anglii i Francji wnikliwie przyglądał się z ustrojom politycznym i stosunkom społecznym panującym w tych państwach. Po powrocie do Polski podjął służbę w administracji rządowej. Był przeciwnikiem powstania listopadowego, a mimo to na przełomie 1830 i 1831 r. zaciągnął się do wojska powstańczego i brał udział w walkach. Po upadku powstania osiadł w Ruszczy, gdzie wybudował neorenesansowy dwór. Działał na Uniwersytecie Jagiellońskim. Krytykował powstanie krakowskie i Wiosnę Ludów. Był gorącym zwolennikiem zniesienia pańszczyzny. Do historii przeszedł przede wszystkim jako założyciel periodyku „Czas” – znanego z konserwatywnej linii politycznej i światopoglądu. W tym czasie dał się poznać ze skrajnie lojalistycznej postawy jako autor wiernopoddanej odezwy do cesarza

austriackiego Franciszka Józefa I. W latach 1848–1853 był radnym Miasta Krakowa, a następnie pełnił funkcję konserwatora zabytków Krakowa. Od 1859 r. należał do Towarzystwa Rolniczego i popierał politykę Andrzeja Zamojskiego, jednak w styczniu 1861 r. nie wstąpił do organizacji „białych”. W przeddzień wybuchu powstania styczniowego podchodził z dużym dystansem do polityki margrabiego Aleksandra Wielopolskiego. Na początku powstania wyjechał do Francji, gdzie zabiegał o poparcie dla powstańców. Wobec radykalizacji postaw w czasie tego zrywu narodowego szybko stał się jego surowym krytykiem. Postulował konieczność współpracy z rządem austriackim i propagował program autonomii Galicji w ramach monarchii habsburskiej. Był nieprzejednanym krytykiem komunistów i socjalistów. Zmarł w Krakowie, został pochowany w grobowcu rodzinnym w Ruszczy.

CYPRIAN KAMIL NORWID (1821–1883)

Poeta, dramaturg, malarz, rysownik, rzeźbiarz, tłumacz, publicysta, filozof, badacz kultur, nazywany czwartym wieszczem narodowym doby romantyzmu, patron ośrodka kultury na os. Górali. Urodził się na Mazowszu, we wsi Laskowo-Głuchy, w rodzinie szlacheckiej herbu Topór. Pobierał nauki w różnych szkołach, ale raczej był samoukiem. Zadebiutował w 1840 r. wierszem „Mój ostatni sonet”. Zaraz potem wyjechał w podróż po Europie: był w Dreźnie, gdzie uczył się w szkole rzeźbiarskiej, a także w Wenecji i Florencji. Później zamieszkał w Rzymie. Wtedy zostawiła go narzeczona, Kamila z Lemańskich. Poeta szybko znalazł nową, nieszczęśliwą miłość: Marię z Nesselrodów Kalergis. Stała się jego muzą i miłością na całe życie. W 1846 r. przebywał w Berlinie, skąd ze względu na działalność niepodległościową został deportowany. Okres Wiosny Ludów 1848 r. spędził w Rzymie. Poznał wtedy Adama Mickiewicza i Zygmunta Krasińskiego, z którym bronił w czasie wojny i zamieszek w Wie-

cznym Mieście papieża Piusa IX. Potem przeniósł się do Paryża, gdzie poznał Fryderyka Chopina i Juliusza Słowackiego, a także rosyjskich pisarzy i rewolucjonistów z Turgieniewem i Hercenem na czele. W Paryżu żył w biedzie, co miało duży wpływ na pogorszenie jego wątłego już zdrowia. W 1852 r. wyjechał do Stanów Zjednoczonych. W Nowym Jorku pracował w pracowni graficznej. Kiedy wybuchła wojna krymska, z którą Polacy wiązali nadzieje na odzyskanie niepodległości, postanowił wrócić do Europy. W 1854 r. mieszkał w Londynie, gdzie utrzymywał się z dorywczych prac. Następnie powrócił do Paryża i rozwijał swoją działalność pisarską. Coraz bardziej schorowany, nie brał udziału w powstaniu styczniowym. W 1866 r. skończył słynne „Vademecum”. Żył w nędzy, chorował na gruźlicę. Jego stanu zdrowia na pewno nie poprawił nieudany wyjazd na leczenie do Florencji. Kuzyn Norwida, Michał Kleczkowski, umieścił go w przytułku dla biednych w Domu św. Kazimierza w Ivry pod Paryżem. Po kilku spędzonych tam latach artysta odszedł zapomniany w 1883 r. Został pochowany najpierw na tam

tejszym cmentarzu, później jego zwłoki przeniesiono na cmentarz w Montmorency. Wpływ Norwida na naszą literaturę i kulturę był wyjątkowy. Swoimi poglądami zwrócił uwagę na sztukę i miejsce poety w społeczeństwie oraz sytuację społeczno-polityczną Polaków. Początkowo niezrozumiany i odrzucany, został odkryty w okresie Młodej Polski, by stopniowo znajdować należne sobie miejsce w literaturze. Dzisiaj uważany jest za artystę ponadczasowego, nowoczesnego sztukmistrza, którego twórczość pozostaje aktualna i może być inspiracją dla współczesnych. Norwid w czasie licznych podróży zawitał na tereny dzisiejszej Nowej Huty. W 1842 r. odwiedził Mogiłę. Był w klasztorze i oglądał cykl obrazów Michała Stachowicza „Dzieje Wandy”, wszedł też na kopiec Wandy. Zainspirowało go to w 1852 r. do napisania dramatu misteryjnego „Wanda”. Nowohucki Zakładowy Dom Kultury Huty im. Lenina w 1995 r., po przekształceniu w samorządową instytucję kultury, przyjął jego imię, stając się miejskim Ośrodkiem Kultury im. C. K. Norwida.

JAN MATEJKO [1838–1893]

Malarz obrazów historycznych, historiozof, mieszkaniec Krzesławic i właściciel tamtejszego dworku. Urodził się w Krakowie. Był synem Franciszka – Czecha urodzonego w chłopskiej rodzinie w Roudnicach koło Hradec Králové, który znalazł się w Galicji jako nauczyciel muzyki i guwerner. W tym charakterze zresztą pracował u Wodzickich w Kościelnikach. Jan, dziewiąte dziecko Franciszka i Joanny, od najmłodszych lat przejawiał zdolności plastyczne. Nie spotykało się to z aprobatą surowego ojca. W matce wsparcia nie miał, gdyż zmarła, kiedy przyszły malarz miał 7 lat. Jan nie radził sobie zbyt dobrze w szkołach, nie układały mu się też relacje z rówieśnikami, którzy się nad nim znęcali. Jako trzynastolatek wstąpił do krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych, w 1858 r. zaś, dzięki stypendium, wyjechał na studia do Monachium. Tam spotkał się z największymi ówczesnymi malarzami, poznał dzieła wybitnych twórców z przeszłości, a także ostatecznie zdecydował się poświęcić malarstwu historycznemu i batalistycznemu. Wrócił do Krakowa, po drodze zatrzymując się na krótko w Wiedniu. W wieku 24 lat namalował je-

den ze swoich najwybitniejszych obrazów – „Stańczyk”. Czynnie wspomagał powstańców styczniowych. W 1864 r. ożenił się z Teodorą Giebułtowską, z którą miał 5 dzieci. Mimo że Matejko nadawał rysy jej twarzy prawie wszystkim kobietom na swoich obrazach, małżeństwo to nie było udane. Apodyktyczność, kłótniwość i zaborczość żony sprawiła, że Jan szukał oddechu poza Krakowem i ulicą Floriańską, gdzie mieszkał. Za pieniądze ze sprzedaży obrazu „Stefan Batory pod Pskowem” w 1876 r. kupił dworek w Krzesławicach, niegdyś należący do Hugona Kołłątaja. Posiadłość rozbudował według własnego projektu – dobudował ganek i pracownię. Namalował tutaj wiele dzieł; szczególnie warte wspomnienia jest płótno „Kościuszk pod Racławicami”. Do tego obrazu pozwali mu okoliczni chłopi, których wizerunki w ten sposób zostały uniesmiertelnione. Pokłócony z krakowską Radą Miejską (nie godził się na wyburzenie średniowiecznego klasztoru Duchaków), nie wyraził zgody na pochówek na Skatce. Zmarł w wieku 55 lat w wyniku pęknięcia wrzodu żołądka. Spoczywa na cmentarzu Rakowickim. Po śmierci malarza majątek w Krzesławicach odziedziczył jego syn Tadeusz, ale ze względu na zadłużenie sprzedał go rodzinie Cybulskich.

FRANCISZEK PTAK

[1859–1936]

Mieszkaniec Bieńczyc, polityk ludowy, czołowy działacz społeczny i członek PSL. Urodził się w chłopskiej rodzinie w Bieńczycach. Miał smykałkę do nauki, choć ukończył tylko szkołę ludową; dużo czytał. Był pracownikiem najemnym w młynie, prowadził karczmę w Bieńczycach, był też dzierżawcą myta. W 1886 r. ożenił się z Marcjanną z domu Szafrąnską. To było szczęśliwe małżeństwo – doczekali się 5 synów i 7 córek. Franciszek związał się z ruchem ludowym ks. Stojałowskiego. W 1892 r. pierwszy raz, wówczas jeszcze bez powodzenia, kandydował do Sejmu Krajowego we Lwowie. W tym czasie zaczął w Krakowie wydawać czasopismo „Obrona Ludu”. Wincenty Witos, odbywający służbę wojskową w położonym nieopodal Forcie 49 „Krzestawice”, wspominał go jako właściciela karczmy, który prenumeruje i wyklada do poczytania każdemu, kto chce, czasopisma ludowe. W 1900 r. Ptak nie dostał się do Rady Państwa w Wiedniu, co zostało uwiecznione przez Stanisława Wyspiańskiego w dramacie „Wesele” (akt I, scena 25: „GOSPODARZ: Toście Ptaka wybierali? // CZEPIEC: A kiedy ptak,

niechta leci. // POETA: Macie ta skrzydlate ptaki? // CZEPIEC: Ptak ptakowi nie jednaki / człek człekowi nie dorówna / dusa dusy zajrzy w oczy, nie polezie orzet w gówna [...]”). W tym czasie Franciszek Ptak rozwinął działalność na szczeblu samorządowym i społecznym – w 1909 r. założył w Bieńczycach Towarzystwo „Sokół”. Współpracował ściśle z Janem Stapińskim – założycielem Stronnictwa Ludowego w Galicji. W 1907 r. wszedł do władz Polskiego Stronnictwa Ludowego w Krakowie. Rok później został wybrany do sejmu galicyjskiego, gdzie był czynnym posłem. W 1908 r. współorganizował wraz z mieszkańcami Bieńczyc „Wesele krakowskie” – paradę na cześć cesarza Franciszka Józefa w 60. rocznicę wstąpienia na tron – za co w Krakowie nazwano go „paradnym chłopem” (paradebauerem). W czasie rozłamu w PSL poszedł za Stapińskim do PSL Lewica. W wolnej Polsce w 1924 r. przeszedł do drugiego PSL – „Piasta” Wincentego Witosa. W tym samym roku założył Kasę Stefczyka w Bieńczycach dla kilkunastu okolicznych wsi. Sam był jej wieloletnim prezesem. W 1932 r. na czele banderii krakusów witał byłego premiera – prześladowanego przez rządy sanacyjne Wincentego Witosa – zmierzającego do

Pleszowa. Nie umknęło to uwadze władz i organów ścigania, jego przemówienie zostało zanotowane przez policmajstrów. Zmarł w szpitalu Bonifratrów w Krakowie, został pochowany na cmentarzu w Raciborowicach. Główna ulica os. Przy Arce nosi jego imię. Wraz z żoną Marcjaną, z której zdaniem liczył się do końca życia, został uwieczniony na portretach przez Józefa Krasnowolskiego. Obrazy znajdują się w Ośrodku Kultury im. C. K. Norwida.

EMIL GOŁOGÓRSKI (1862–1921)

Generał, teoretyk wojskowości, inżynier, twórca fortów pancernych, współorganizator armii niepodległego Państwa Polskiego. Urodził się w Wiedniu. Nauki pobierał w stolicy Galicji, we Lwowie (tu skończył szkołę realną), oraz w Wiedniu, gdzie początkowo uczęszczał do Szkoły Politechnicznej, aby po dwóch semestrach przenieść się do Akademii Wojskowej. Ukończył wyższy kurs inżynierski, był słuchaczem wydziału budowy maszyn i elektrotechniki na politechnice wiedeńskiej. Po studiach pracował w Dyrekcji Inżynierii w Krakowie i w Trydencie. W tym czasie zajmował się budową dróg, remontami koszar, w Krakowie nadzorował budowę Strzelnicy na Woli Justowskiej. Od 1895 r. zajmował się projektowaniem i budową obiektów fortecznych na terenie Twierdzy Kraków. Zaprojektował m.in. fort 44a „Pękowice”, który stał się wzorem dla nowego typu małych fortów międzypolowych uzbrojonych w armaty i wieże pancerne czeskiej Škody. Bliźniaczymi fortami były 45a „Bibice” i nowohucki 48a

„Mistrzejowice” (powstały w latach 1895–1897, będący efektem modernizacji i zagęszczania III pierścienia obronnego Twierdzy Kraków za pomocą nowoczesnych dzieł pancernych przeznaczonych do obrony bliskiej; w czasie wielkiej wojny być może ostrzeliwał wojska carskie w czasie pierwszej bitwy o Kraków w 1914 r.), dziś położony na terenie os. Piastów. Gołogórski zaprojektował nowoczesne forty pancerne: 50 1/2 Ost „Barycz” oraz w 1896 r. fort obrony bliskiej „Lasówkę”. W 1904 r. został wycofany ze służby inżynierijnej i przydzielony do piechoty, gdzie pełnił funkcje dowódcze średniego szczebla. Powierzono mu organizację nowego rodzaju broni – saperów. W 1912 r. został mianowany Generalnym Inspektorem Saperów. Był prekursorem tworzenia miotaczy min. Na początku I wojny światowej objął dowództwo 8. Brygady Piechoty i uczestniczył w drugiej ofensywie w Galicji. Już wtedy znacznie pogorszył się stan jego zdrowia, co sprawiło, że wycofał się na tyły. Zajmował się tam m.in. ufortyfikowaniem przedmościa w Dęblinie. W maju 1917 r. w wyniku krótkotrwałej poprawy zdrowia otrzymał dowództwo 10. Dywizji

Piechoty na froncie włoskim. Początek niepodległej Polski zastał go w Krakowie – Gołogórski natychmiast włączył się w tworzenie państwowości polskiej. Aktywnie działał na Śląsku Cieszyńskim i we Lwowie. Organizował oddziały wojska polskiego, które walczyły o Lwów. W Krakowie przejął dowództwo wojskowe z rąk brygadiera Bolesława Roji. W marcu 1920 r. Józef Piłsudski powołał go na stanowisko szefa Departamentu II Broni Technicznych w Ministerstwie Spraw Wojskowych w stopniu generała. Jego działalność dała podwaliny pod stworzenie służb saperskich, pancernych i fortecznych w II Rzeczypospolitej Polskiej oraz wydatnie pomogła odnieść zwycięstwo nad wojskami sowieckiej Rosji w 1920 r. Zmarł 7 lutego 1921 r. w Warszawie, został pochowany na Powązkach. Do historii przeszedł jako teoretyk i reformator wojskowości (szczególnie w zakresie fortyfikacji pancernych), a przede wszystkim jako współtwórca armii niepodległego Państwa Polskiego.

FRANCISZEK WÓJCIK (1863–1941)

Działacz ludowy, polityk, minister w czasach II Rzeczypospolitej Polskiej. Urodził się w Wyciążach (dzisiaj miejscowość ta położona jest na terenie Dzielnicy XVIII Nowa Huta). Był samoukiem, choć podstawy wykształcenia zdobył w szkole wiejskiej w rodzinnej wsi. Ze Stronnictwem Ludowym (potem PSL) związany był od początku istnienia ruchu. Był posłem Sejmowi Krajowemu Galicji we Lwowie (w tym czasie zabór austriacki cieszył się większymi swobodami niż inne części Polski znajdujące się pod dominacją Petersburga i Berlina). W latach 1907–1911 zasiadał w parlamencie wiedeńskim, co było ukoronowaniem jego kariery w czasach galicyjskich. Krótko potem, w wyniku rozłamu w PSL, został współzałożycielem PSL-Lewicy. Był autorem licznych odezwo i publikacji zamieszczanych na łamach prasy ludowej – publikował m.in. w „Przyjacielu Ludu”, „Niedzieli” i „Piaście”. Przed I wojną światową równoległe do kariery politycznej pełnił funkcję wójta Wyciąża (zresztą podobnie jak jego ludowy towarzysz, Wincenty

Witos, który był wójtem Wierchostawic). W momencie, kiedy ważyły się losy I kompanii Józefa Piłsudskiego, w sierpniu 1914 r. wszedł do Naczelnego Komitetu Narodowego, tworząc podwaliny polityczne pod działalność wojskową Polaków u boku Austriaków. O jego zasługach na polu kształtowania podstaw niepodległej Polski świadczy funkcja ministra bez teki w rządzie Jędrzeja Moraczewskiego (na przełomie 1918/1919). Był także posłem na Sejm Ustawodawczy, walnie przyczynił się do uchwalenia konstytucji marcowej w 1921 r. W czasie zamachu majowego (zamachu stanu i zbrojnego przejęcia władzy przez Józefa Piłsudskiego w 1926 r.) opowiedział się po stronie Marszałka. Później jednak świadomie znalazł się w opozycji wobec rządów sanacji (tak nazywany jest okres rządów ludzi związanych z Józefem Piłsudskim w latach 1926–1939) – wstąpił do opozycyjnego i prześladowanego przez rządzących PSL „Piastr”. W latach 30. XX w. należał do Stronnictwa Ludowego, w 1939 r. został członkiem Rady Naczelnej tej partii. W czasie okupacji podupadł na zdrowiu. Zmarł w rodzinnych Wyciążach.

WINCENTY WITOS (1874–1945)

Działacz ludowy, polityk, trzykrotny premier II Rzeczypospolitej Polskiej. Urodził się w Wierchostawicach w rodzinie ubogich chłopów, Wojciecha i Katarzyny ze Sroków. Miał dwóch braci – Jana i Andrzeja. Ukończył cztery klasy szkoły powszechnej (1884–1888). Między 1895 a 1897 r. odbywał służbę wojskową w armii austriackiej. Służył m.in. w forcie 49 „Krzestawice” na terenie dzisiejszej Nowej Huty. W karczmie u Franciszka Ptaka w Bieńczykach zapoznawał się z prasą ludową. O Ptaku pisał potem w swoich pamiętnikach „Moje wspomnienia”. W 1932 r. był na wiecu w Pleszowie i kolejny raz spotkał się z Ptakiem. W okresie międzywojennym uczestniczył w miejscowych dożynkach. W 1898 r. ożenił się z Katarzyną Tracz, rok później urodziła się im córka – Julia. W czasie służby wojskowej wstąpił do Stronnictwa Ludowego. W 1908 r. po raz pierwszy został wybrany na posła do Sejmu Krajowego we Lwowie. Jednocześnie w 1908 r. został wójtem Wierchostawic. W wyniku rozłamu w PSL utworzył ugrupowanie PSL „Piast”. Na początku wojny jego stronnictwo polityczne weszło w skład Na-

czelnego Komitetu Narodowego, a Witos został jego wiceprezsem. W czasie wielkiej wojny ściśle współpracował z politykami niepodległościowymi – popierał działania Józefa Piłsudskiego. 28 października 1918 r. został przewodniczącym Polskiej Komisji Likwidacyjnej w Krakowie – swobodnego rządu dla obszarów wyzwolanych spod zaboru austriackiego. W 1919 r. wszedł do Sejmu Ustawodawczego. Wobec śmiertelnego zagrożenia ze Wschodu Naczelnik Państwa Józef Piłsudski powierzył mu misję sformowania Rządu Obrony Narodowej. 24 lipca 1920 r. Wincenty Witos po raz pierwszy został premierem Polski. Jego zadaniem było zjednoczenie chłopów wokół walki o granice – z tej misji wywiązał się doskonale. Funkcję premiera pełnił jeszcze dwukrotnie – w 1923 i 1926 r. Ostatnie rządy zakończył pucz wojskowy – przewrót majowy. Witos był prześladowany przez organy represji – w nocy z 9 na 10 września 1930 r. został aresztowany i bez postawienia zarzutów uwięziony w twierdzy brzeskiej; poddawano go upokorzeniom i torturom. 27 listopada 1930 r. opuścił więzienie. W wyniku tzw. procesu brzeskiego za działalność opozycyjną został skazany na półtora roku więzienia. Nie odbył kary, ale udał się na emigrację do

Czechosłowacji. Do kraju wrócił w 1939 r. Wojna zastała go w drodze do Lwowa – w pociąg, którym się ewakuował, trafiła bomba lotnicza, a sam Witos został ranny. 16 września 1939 r. aresztowali go Niemcy, którzy złożyli mu propozycję kierowania rządem kolaboracyjnym. Zdecydowanie odrzucił tę ofertę. Ostatecznie po dwóch latach wrócił do Wierzchosławic. Współpracował z funkcjonariuszami Polskiego Państwa Podziemnego, którzy chcieli go ewakuować do Anglii. Plan ten nie został zrealizowany, a Witos po wkroczeniu Armii Czerwonej został uwięziony przez NKWD. Tym razem do politycznej współpracy próbowali go namówić Sowieci. W 1945 r. został wiceprzewodniczącym Krajowej Rady Narodowej, wspólnie ze Stanisławem Mikołajczykiem zdążył jeszcze odnowić PSL. Zmarł w szpitalu Bonifratrów w Krakowie 31 października 1945 r. Jego pogrzeb, który odbył się 3–6 listopada 1945 r., organizowany przez ludowców z podkrakowskich wsi, był wielką manifestacją ruchu ludowego.

IZYDOR STELLA-SAWICKI (1881–1957)

Inżynier architekt, urzędnik, samorządowiec, pracownik naukowy krakowskich uczelni, rektor Politechniki Krakowskiej, projektant hangarów lotniczych w nowohuckich Czyżynach. Urodził się we Lwowie, w rodzinie powstańca styczniowego Jana oraz Izydory z Zarzyckich. Ukończył Politechnikę Lwowską – w 1904 r. uzyskał państwowy dyplom inżyniera dróg i mostów. Karierę urzędniczą w Galicji rozpoczął jako praktykant w Namiestnictwie Galicyjskim. Łączył ją z pracą dydaktyczną i naukową w Krajowej Szkole Ogrodniczej we Lwowie. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości pracował jako naczelnik w Oddziale Wodnym Ministerstwa Robót Publicznych w Kielcach. Od 1921 r. był pracownikiem dydaktycznym Akademii Górniczej w Krakowie (dzisiaj Akademia Górniczo-Hutnicza). Tam w latach 1937–1939 pełnił funkcję dziekana Wydziału Hutniczego. W tym czasie wykładał także statykę i budownictwo na Wydziale Architektury Akade-

mii Sztuk Pięknych w Krakowie. 6 listopada 1939 r. został aresztowany przez gestapo w czasie Sonderaktion Krakau i osadzony w obozie koncentracyjnym w Sachsenhausen, skąd 8 lutego 1940 wrócił do Krakowa. W czasie niemieckiej okupacji pracował w Technicznej Szkole Górniczo-Hutniczo-Mierniczej, a jednocześnie działał w konspiracji, uczestnicząc w tajnym nauczaniu. Po wojnie współorganizował politechniki w Gliwicach i Krakowie (ta druga powstała po przekształceniu wydziałów politechnicznych AGH w niezależną uczelnię noszącą imię Tadeusza Kościuszki). Autor licznych opracowań naukowych w dziedzinie budownictwa lądowego. Był projektantem pierwszego w Galicji mostu żelbetowego na drodze Lwów – Brzuchowice. Na terenie nowohuckich obecnie Czyżyn zaprojektował hangar lotniska Rakowice-Czyżyny. Dzisiaj ten zabytek jest rewitalizowany przez Muzeum Inżynierii Miejskiej w Krakowie – w przyszłości powstanie tam muzeum zabytków techniki i inżynierii miejskiej. Hangar w Czyżynach to nie jedyny związek Izydora Stella-Sawickiego z Nową Hutą – w czasie budowy kombinatu i jego pierwszej roz-

budowy Stella-Sawicki wykonywał ekspertyzy konstrukcyjne. Był członkiem Krakowskiego Towarzystwa Technicznego. Został odznaczony: w okresie II RP Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości i Medalem za Długoletnią Służbę, a w czasie PRL – Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem 10-lecia Polski Ludowej oraz Medalem Zwycięstwa i Wolności. Izydor Stella-Sawicki ożenił się z Jadwigą z Więckowskich, z tego związku miał dwie córki. Spoczywa na cmentarzu Rakowickim. Jego imię nosi ulica w Czyżynach.

WŁADYSŁAW CIEŚLEWICZ (1890–1940)

Ziemianin, prawnik, kapitan rezerwy wojska polskiego. Urodził się w Kościelcu Świętokrzyskim. Był najstarszym synem Józefa, zarządcy majątku w Wadowie oraz dzierżawcy majątku w Bieńczycach, który rozwijał nowoczesne formy uprawy i wprowadzał do użytku maszyny rolnicze. Miał siostrę Jadwigę (ur. 1892) oraz dwóch braci – Józefa (ur. 1894) i Kazimierza. Po skończeniu wydziału prawa na Uniwersytecie Jagiellońskim pracował w Jaremczu, na ziemiach księcia Ksawerego Czartoryskiego. Ożenił się z Heleną z Sypniewskich. Z tego związku w 1923 r. w Żurawnie urodził się syn Wojciech. Za premię w postaci drewna modrzewiowego od księcia Ksawerego Czartoryskiego Władysław zbudował dom w Grębałowie. Tam urodzili się kolejne dzieci: Józef (ur. 1924), Władysław (ur. 1926) i Anna (ur. 1928). Władysław Cieślewicz pracował także w krakowskim Urzędzie Ziemijskim. Rodzina Cieślewiczów czynnie uczestniczyła w życiu społecznym

Grębałowa: wspólnie zbierali pieniądze na feretron św. Teresy i remont przydrożnej kapliczki, Helena organizowała też ochronkę dla dzieci i opiekę w czasie żniw. Pod koniec sierpnia 1939 r. kapitan rezerwy wojska polskiego Władysław Cieślewicz zgłosił się do punktu werbunkowego. Walczył w wojnie obronnej we wrześniu 1939 r. Internowany przez Armię Czerwoną w obozie w Starobielsku lub Kozielsku, wiosną 1940 r. został zamordowany w Katyniu. W czasie okupacji niemieckiej Helena z córką Anną, prowadząc sklep warzywny na Kazimierzu, pomagały przeżyć Żydom. Synowie Władysława służyli w Armii Krajowej – Wojciech w Górach Świętokrzyskich, a Józef w Gorcach. Po wojnie wyemigrowali do Anglii i Stanów Zjednoczonych.

FRANCISZEK TWARÓG [1891–1968]

Nauczyciel, społecznik, sportowiec. Urodził się w Łuczanowicach, jego ojciec, Kasper, pochodził z Rabki. Był chłopem – parobkiem przy tamtejszym dworze. Edukację zakończył w Seminarium Nauczycielskim w Krakowie. W młodości jego zacięcie i talenty sportowe skupiały się na piłce nożnej i lekkiej atletyce – był członkiem klubów piłkarskich „Wisła” i „Wawel”, należał do Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Od 1917 r. kierował szkołą powszechną w Luboczy, do której uczęszczała także młodzież z sąsiednich wsi: Grębałowa i Wadowa. Funkcję tę sprawował aż do 1954 r., kiedy odmówiwszy władzom zdjęcia krzyża, który wisiał w sali lekcyjnej, został usunięty ze stanowiska. Dzięki uporowi mieszkańców powrócił do nauczania w lubockiej szkole, z czasem zajmując się także edukacją dzieci z rozbudowujących się Wzgórz Krzestawickich. W pracy nauczycielskiej wykorzystywał nowoczesne jak na pierwszą połowę XX w. metody edukacji, polegające na rozwoju fizycznym podopiecznych zgodnie z ideą: „W zdrowym ciele, zdrowy duch”. Został zapamiętany jako wymagający, ale oddany społeczności Luboczy

nauczyciel. Nie tylko wystarał się o powojkowy budynek, ale także go wyremontował i sukcesywnie doposażał. Dla uczniów przygotował tam cztery izby lekcyjne. Wspierał materialnie edukację tu-tejszej młodzieży, o czym świadczą zakupione przez niego książki dla szkoły. Dzięki jego staraniom w 1934 r. został wykonany sztandar szkoły w Luboczy. Był też inicjatorem budowy tamtejszego Domu Ludowego. Działał w Związku Nauczycielstwa Polskiego i Ochotniczej Straży Pożarnej. Był gorącym orędownikiem elektryfikacji wsi – co dokonano się ostatecznie w latach powojennych. Propagował wśród mieszkańców okolicznych wsi pszczelarstwo, sadownictwo oraz stolarstwo. Znany był z doskonałej gry na skrzypcach. Żonaty z Teresą (również nauczycielką i społecniczką), którą poznał w Branicach. Pochowany na cmentarzu Rakowickim. Jego imię nosi ulica w Grębałowie.

ZOFIA PALUCHOWA [1899–1927]

„Piękna Zośka”, pochodząca z chłopskiej rodziny Frontczaków, była modelką młodopolskich malarzy. Pozowała najważniejszym artystom: Wojciechowi Kossakowi, Wincentemu Wodzinowskiemu czy Piotrowi Stachiewiczowi. Zwykle przedstawiana była w stroju krakowskim. Początkiem nieszczęścia był ślub (1921) z Maciejem Paluchem – szewcem z Zesławic. Mąż był o nią chorobliwie zazdrosny, więc początkowo ograniczyła pozowanie artystom, a następnie całkowicie tego zaprzestała. Małżeństwo doczekało się czwórki dzieci (z czego tylko dwójka przeżyła), ale nie było udane – Maciej bił żonę i terroryzował ją psychicznie. W 1926 r. Zofia wyprowadziła się razem z dziećmi do ciotki i złożyła pozew o alimenty. Sąd przyznał jej wraz z pozwoleniem na zamieszkanie w oddaleniu od agresywnego męża. Kiedy po jakimś czasie Paluch przestał przysyłać pieniądze, Zofia próbowała je odzyskać. Ostatni raz spotkała się z nim 15 maja 1927 r. Trzy dni później jej matka, Marianna Frontczakowa, zgłosiła zaginięcie córki. Śledczy przeszukali gospodarstwo i znaleźli poćwiartowane ludzkie szczątki. Kolejne

fragmenty odnaleziono potem w rzece Dłubni. Należały do „Pięknej Zośki”. Pod koniec roku sąd skazał Macieja Palucha na karę 15 lat pozbawienia wolności, zmniejszoną później przez Sąd Najwyższy do lat 12. Ostatecznie Paluch przyznał się do zbrodni w 1931 r., pisząc z więzienia w Nowym Wiśniczu list do prezydenta RP Ignacego Mościckiego z prośbą o ułaskawienie. Nie otrzymał go jednak. Po odsiedzeniu wyroku wyszedł na wolność. Zmarł w 1960 r.

JAN GAJOCH [1900–1968]

Pseudonim okupacyjny „Krzemień”, działacz ruchu ludowego, współorganizator Batalionów Chłopskich w Małopolsce, należał do kierowniczej trójki politycznej Ruchu Oporu Chłopskiego „Roch”, żołnierz Armii Krajowej. Urodził się w Pleszowie. Pochodził z rodziny chłopskiej o silnych tradycjach ludowych, był synem Walentego i Katarzyny z domu Buczek. W młodości działał w Kole Młodzieży Wiejskiej „Wici” w Pleszowie, w latach 30. XX w. był prezesem najpierw powiatowego, a potem wojewódzkiego Zarządu „Wici” w Krakowie. Należał do Stronnictwa Ludowego, w jego krakowskich strukturach pełnił kierownicze funkcje. Organizował strajki chłopskie w latach 30. XX w., za co był represjonowany przez władze sanacyjne – kilkakrotnie aresztowany. W 1937 r. ożenił się z Zofią Tynorówną z Czyżyn. Wspólnie gospodarzyli na 13-hektarowym gospodarstwie rolnym. W czasie niemieckiej okupacji nie zaprzestał działalności politycznej. W 1940 r. kierował Ruchem Oporu Chłopskiego „Roch”, organizował konspirację w powiecie krakowskim. Był jednym z założycieli Batalionów Chłopskich.

Od 1943 r. wydawał w Mogile podziemne czasopismo „Ziemia”. Tuż po „wyzwoleniu” Krakowa przez Armię Czerwoną został aresztowany przez NKWD. Był wielokrotnie brutalnie przestuchiwany, został wykupiony przez kolegów z PSL-u niemal z transportu na Syberię. Niedługo po tym został prezesem powiatowego zarządu PSL. W listopadzie 1945 r. w Wierzchosławcach żegnał w imieniu podkrakowskich chłopów zmarłego Wincentego Witosza. W wyniku zmasowanych represji, jakie spadły na PSL ze strony komunistycznego aparatu represji, został aresztowany i skreślony z listy wyborczej PSL przed wyborami do Sejmu w 1947 r. Mimo że po wyjściu z więzienia został wiceprezesem Zarządu Wojewódzkiego PSL w Krakowie, był wielokrotnie aresztowany. W 1953 r. został zesłany na pół roku do obozu pracy w Kopalni Węgla Jawiszowice. Prawie całe jego gospodarstwo zostało wywłaszczone pod budowę kombinatu metalurgicznego, dlatego musiał zająć się pracą na budowie huty, był wozakiem. Po ciężkiej chorobie zmarł w 1968 r. i został pochowany na cmentarzu w Pleszowie.

JADWIGA BEAUPRÉ (1902–1984)

Pochodząca z rodziny Klemensiewiczów lekarka-położnik, społeczniczka, powstaniec warszawski, żołnierz Armii Krajowej. Urodziła się w Krakowie, była córką Zygmunta Klemensiewicza (lekarz, polityk galicyjski i samorządowy, socjaldemokrata, legionista Piłsudskiego, senator w II RP) i Jadwigi z Sikorskich. W 1921 r. została żoną Feliksa Beaupré (zamordowanego w KL Auschwitz w 1941 r.), z którym osiadła w majątku ziemskim w Sygnejczowie. Założyła tam przedszkole, bibliotekę i koło gospodyń wiejskich. W 1938 r. uzyskała dyplom doktora nauk medycznych na Uniwersytecie Jagiellońskim i rozpoczęła pracę w krakowskim Szpitalu im. Gabriela Narutowicza. Na początku okupacji niemieckiej pracowała w szpitalu PCK przy ul. Skarbowej 2, niosąc pomoc rannym żołnierzom. Wstąpiła do konspiracji niepodległościowej, by pod pseudonimami „Sikorska” i „Malina” służyć w Związku Walki Zbrojnej – Armii Krajowej. Po śmierci męża przeniosła się do Warszawy, gdzie dosłużyła się stopnia kapitana AK (służyła w sztabie gen. Tadeusza Pęcznińskiego). W czasie powstania warszawskie-

go dowodziła punktem łączności, po jego upadku dostała się do niewoli. W jenieckich obozach Stalag 318 (344) Lamsdorf, a następnie w Stalag IV B Zeithain organizowała pomoc medyczną. Po wojnie wróciła do Krakowa. Z Nową Hutą związała się od 1953 r., kiedy organizowano szpital dla budowniczych miasta. Zajął się przede wszystkim polepszaniem tragicznych warunków higienicznych, w jakich żyły nowohuckie kobiety, od 1956 r. organizowała izbę położniczą. Jednocześnie powołała, jako jedna z pierwszych w Polsce, szkołę rodzenia, stworzyła również Poradnię Świadomego Macierzyństwa. Pracowała także w Miejskim Ośrodku Matki i Dziecka w Krakowie. Była autorką licznych książek z dziedziny położnictwa, seksuologii i świadomego macierzyństwa. Za działalność konspiracyjną, społeczną oraz zawodową została odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, dwukrotnie Krzyżem Walecznych i Medalem Wojska. Szkoła Podstawowa w Sygnejczowie nosi jej imię. Zmarła w Krakowie.

MARIAN SIGMUND [1902–1993]

Wybitny projektant wnętrz, scenograf, malarz, rysownik, profesor, wykładowca akademicki. Studiował na Wydziale Architektury na Politechnice Lwowskiej oraz na Wydziale Architektury Wnętrz Szkoły Sztuk Pięknych w Warszawie (dyplom w 1933 r. w ASP w Warszawie), w Instytucie Sztuki Teatralnej. Od 1929 do 1939 r. pracował zawodowo w Spółdzielni „Ład” jako architekt wnętrz, a w latach 1931–1935 był jej kierownikiem. Związany był także ze stowarzyszeniami artystów: Blok, Ryt, Bractwo św. Łukasza. Walczył w powstaniu warszawskim. W 1946 r. osiadł w Krakowie i w 1947 r. podjął pracę jako wykładowca w Szkole Sztuk Pięknych. W latach 1950–1956 pracował w charakterze głównego projektanta w Miastoprojekcie-Kraków. Był kierownikiem pracowni architektury wnętrz. W Nowej Hucie zaprojektował wnętrza kina Świt i Światowid oraz wnętrza budynków „Z” i „S” Centrum Administracyjnego kombinatu metalurgicznego. W 1950 r. otrzymał nominację na profesora nadzwyczajnego ASP w Krakowie, pełnił funkcję dziekana Wydziału Architektury Wnętrz.

Po wojnie związany był ze Spółdzielnią „Ład” oraz ze Związkiem Artystów Plastyków. Od 1957 r. współpracował z Fabryką Mebli Giętych w Jasienicy. Zaprojektował wiele krakowskich wnętrz, m.in. dla szpitala w Prokocimiu, wnętrza reprezentacyjno-gościnne na Wawelu. Zmarł w Krakowie.

FRANCISZEK DĄBROWSKI (1904–1962)

Pseudonim „Kuba”, komandor porucznik Marynarki Wojennej, we wrześniu 1939 r. obrońca Wojskowej Składnicy Tranzytowej na Westerplatte, gdzie faktycznie dowodził w zastępstwie komendanta mjr. Henryka Sucharskiego, pracował w Transbudzie Nowa Huta jako portier. Mieszkaniec Krakowa, urodził się w Budapeszcie. Był synem gen. Romualda Dąbroskiego i Elżbiety (Elizabeth) z Broulików. Karierę wojskową rozpoczął w 1918 r. w Szkole Podchorążych w Krakowie. Do 1923 r. był słuchaczem Szkoły Podchorążych Piechoty w Warszawie, którą skończył w stopniu podporucznika. W latach 20. i 30. XX w. służył w różnych miejscach Polski. W 1937 r. został przeniesiony do Gdańska na stanowisko zastępcy komendanta mjr. Henryka Sucharskiego – dowódcy Oddziału Wartowniczego Woj-

skowej Składnicy Tranzytowej na Westerplatte. Po heroicznej obronie i poddaniu się placówki 7 września 1939 r. trafił do niemieckiej niewoli. Lata okupacji spędził w oflagach (obozach internowania dla oficerów) na terenie Prus Wschodnich oraz Austrii. W jednym z oflagów w Woldenbergu mógł zetknąć się z Tadeuszem Ptaszyckim – późniejszym projektantem miasta Nowa Huta. W obozach jenieckich zapadł na gruźlicę. W 1945 r., po wyzwoleniu, wrócił do armii, został awansowany na majora (komandor podporucznik). Został szefem sztabu Samodzielnego Batalionu Morskiego, przemianowanego wkrótce na Kadre Marynarki Wojennej. Mimo braku aktywnego zaangażowania politycznego (choć był członkiem PPR) i negatywnego stosunku do komunistów otrzymał awans na stopień komandora porucznika. Na Wybrzeżu pełnił jeszcze kilka funkcji dowódczych, z których został zwolniony w 1950 r. Władze usunęły go z Marynarki Wojennej, uznając za inwalidę wojennego,

a jego przeszłość w przedwojennym wojsku polskim posłużyła do usunięcia go z PZPR (powstałej w 1948 r. w wyniku połączenia PPR z PPS). Wraz z rodziną wrócił do rodzinnego Krakowa (mieszkał przy ul. Fryderyka Chopina na Krowodrzy), gdzie podupadał na zdrowiu. Miał się różnych zajęć nieliczących z honorem oficera i specjalistycznym wykształceniem. Pracował też w Hucie im. Lenina – legenda mówi, że miał być kioskarzem przed bramą główną do kombinatu. W czasach stalinowskich był prześladowany, usuwany z pracy, poddany ostracyzmowi. Po 1956 r. został zrehabilitowany. Pisał wspomnienia, zajął się przywracaniem pamięci o obronie Westerplatte – przyczynił się do powstania Związku Obrońców Westerplatte. Zmarł na gruźlicę w szpitalu w Krakowie. Został pochowany na cmentarzu Rakowickim. Przy ul. Ujastek ma swój pomnik ufundowany przez współpracowników z Transbudu w 1981 r.

STANISŁAW MIERZWA (1905–1985)

Pseudonim konspiracyjny „Słomka”. Adwokat, działacz ruchu ludowego, społecznik, sądzony w „procesie szesnastu” w Moskwie w 1945 r. Urodził się w Biskupicach Radłowskich w rodzinie rolniczej. Tam ukończył czteroklasową szkołę ludową, następnie do 1918 r. uczęszczał do szkoły powiatowej w Żabnie. W roku odzyskania niepodległości rozpoczął naukę w Gimnazjum im. Hetmana J. Tarnowskiego w Tarnowie, maturę zdał w 1926 r. W tym czasie zakładał kółka terenowe Małopolskiego Związku Młodzieży. W latach 1929–1934 studiował prawo na Uniwersytecie Jagiellońskim. Kontynuował wówczas działalność społeczno-polityczną w Polskiej Akademickiej Młodzieży Ludowej i Związku Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”. W 1931 r. wstąpił do Stronnictwa Ludowego. Od 1934 do 1939 r. odbywał aplikację adwokacką. Publikował w „Młodej Myśli Ludowej”, „Zniczu” i „Piaście”. Jednocześnie piął się w hierarchii SL. 22 lutego 1936 r. ożenił się z działaczką społeczną Heleną Ściborowską z nowo-

huckich Kościelnik. Ślub odbył się w kościele parafialnym w Górcie Kościelnickiej, a huczne wesele we wsi panny młodej. Małżonkowie mieli czworo dzieci. W 1937 r. Mierzwa organizował strajk chłopski. W okresie sanacyjnym prześladowany za poglądy polityczne, odsiadywał wyroki krótkotrwałego więzienia w krakowskich zakładach karnych. We wrześniu 1939 r. ewakuował się z Krakowa na wschód. Czynnie działał w konspiracji – był członkiem Okręgowego Kierownictwa Ruchu Ludowego „Roch”. W 1940 r. współtworzył pismo „Informacje”, potem wydał „Myśli i Czyn” – pismo Batalionów Chłopskich. Współpracował z Radą Główną Opiekuńczą. W Delegaturze Okręgowej Rządu organizował pomoc dla więźniów KL Auschwitz. W 1942 r. został zdekonspirowany, dlatego do 1944 r. musiał się ukrywać. Od 1943 r. był członkiem Rady Jedności Narodowej, a od listopada 1944 r. – Centralnego Kierownictwa Ruchu Ludowego. 28 marca 1945 r. został aresztowany przez NKWD w Pruszkowie. Bezprawnie przetrzymywany i torturowany w więzieniu na Łubiance oraz sądzony w Moskwie w „procesie szesnastu”. Został skazany na 4 miesiące więzienia. Do Krakowa powrócił w sierpniu 1945 r. Od września

1945 r. był sekretarzem, następnie wiceprezesem Zarządu Okręgowego PSL, członkiem Prezydium Tymczasowego Naczelnego Komitetu Wykonawczego, a od czerwca 1946 r. zastępcą sekretarza NKW. W latach 1945–1947 zasiadał w Wojewódzkiej Radzie Narodowej w Krakowie. Współpracował jednocześnie z podziemną organizacją Wolność i Niezawisłość, za co 17 września 1946 r. został aresztowany przez Urząd Bezpieczeństwa. Skazany w „procesie krakowskim” w 1947 r. na karę 10 lat więzienia. Do 1951 r. był osadzony we Wronkach, następnie (do momentu zwolnienia 8 sierpnia 1953 r.) w Warszawie na Mokotowie. Po wyjściu z aresztu powrócił do Krakowa, gdzie mieszkał z rodziną. Zatrudnił się w Spółdzielni Przewozowej „Wisła”, w której pracował jako radca prawny do 31 grudnia 1975 r. W wyniku odwilży 1956 r. i amnestii powrócił do praktyki adwokackiej. 1 stycznia 1976 r. przeszedł na emeryturę. Nadal aktywnie włączał się w inicjatywy społeczne. Zmarł w Krakowie, a spoczął w Wierzchosławicach, przy Wincentym Witosie. Jest patronem ulicy w Nowej Hucie – między osiedlami Centrum A, Ogrodowym i Wandy z jednej a Hutniczym i Willowym z drugiej strony.

JAN ANIOŁA [1908–1997]

Inżynier mechanik, pierwszy dyrektor kombinatu metalurgicznego w Nowej Hucie. Urodził się w Lasku pod Poznaniem. W 1935 r. ukończył studia na Politechnice Gdańskiej. Przed wojną pracował w przemyśle maszynowym i hutniczym, m.in. przy pierwszej polskiej tankietce w Fabryce Lilpopa. Był też rządowym inspektorem hut w Trzyńcu. W czasie II wojny światowej służył jako żołnierz Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. W 1946 r. wrócił do Polski i związał się na stałe z hutnictwem – pracował w gliwickim „Biprohucie”, gdzie od 1948 r. zajmował się projektowaniem nowej huty stali. Rok później został mianowany dyrektorem Państwowego Przedsiębiorstwa Wyodrębnionego „Nowa Huta” (taką nazwę nosiła Huta im. Lenina w fazie pierwszego etapu budowy). Mimo pełnienia tak istotnej funkcji przy najważniejszej inwestycji ówczesnej Polski, był inwigilowany przez Urząd Bezpieczeństwa Publicznego ze względu na wojenną przeszłość i rodzinne koneksje. Za jego rządów wybudowano w hucie najważniejsze zakłady, wychwalane w Polskiej Kronice Filmowej, m.in. Wielki Piec nr 1.

W 1954 r. został przeniesiony do Ministerstwa Hutnictwa. Od roku 1955 był dyrektorem „Biprostatu” – krakowskiego przedsiębiorstwa projektującego urządzenia hutnicze. Jednocześnie był pracownikiem naukowym AGH, a latach 1969–1972 jej rektorem. Zmarł w 1997 r.

STANISŁAW BURATYŃSKI (1908–1994)

Doktor archeologii, historyk, działacz społeczny. Urodził się w Kolankach koło Stanisławowa. Był absolwentem Gimnazjum św. Jacka w Krakowie oraz historii na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego (1937). Brał udział w wojnie obronnej we wrześniu 1939 r., dostał się do obozu jenieckiego, z którego w wyniku choroby został zwolniony. W czasie okupacji niemieckiej działał w konspiracji – ukrywał zabytki archeologiczne przed wywózką do Niemiec oraz brał udział w tajnym nauczaniu. W 1945 r. rozpoczął pracę w Muzeum Archeologicznym w Krakowie. Na podstawie znalezisk z czasów rzymskich w Zofiopolu nad Potokiem Kościelnickim napisał i obronił pracę doktorską. Na terenie budowy Nowej Huty prowadził prace archeologiczne. W 1949 r. został kierownikiem powstałej w tym celu placówki badań archeologicznych – Kierownictwa Prac Wykopaliskowych w Nowej Hucie. Do czasu przejścia na emeryturę (1981) pracował w nowohuckim oddziale Muzeum Archeologicznego w Krakowie. Stanisław

Buratyński i tutejsi archeolodzy przeszli do historii polskiej archeologii – dzięki ich poświęceniu i profesjonalizmowi teren Nowej Huty stał się jednym z najbardziej przebadanych pod względem archeologicznym miejsc w Polsce. Wyniki prac publikował w założonym przez siebie czasopiśmie naukowym „Materiały Archeologiczne Nowej Huty”. Ponadto aktywnie działał na polu społecznym – założył nowohucki Oddział Towarzystwa Archeologicznego i Numizmatycznego. Za osiągnięcia zawodowe i pracę społeczną otrzymał Złoty Krzyż Zasługi, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Złotą Odznakę za Ratowanie Zabytków, Medal PTA „Zasłużony dla Archeologii Polskiej”, Złotą Odznakę Miasta Krakowa, Odznakę „Budowniczy Nowej Huty”. Został pochowany na cmentarzu Rakowickim.

TADEUSZ PTASZYCKI (1908–1980)

Inżynier architekt, główny projektant Nowej Huty. Urodził się w Petersburgu. Kiedy na polach bitewnych roku 1920 rozgrywała się przyszłość młodziutkiego Państwa Polskiego, nastoletni Ptasiński powrócił do Warszawy. Ze stolicą związał swoją przyszłość: zdobywał kolejne szczeble edukacji, był czynnym harcerzem i lekkoatletą, uzyskał dyplom architekta na Politechnice, założył wraz ze swą żoną Anną pracownię architektoniczną. We wrześniu 1939 r. w randze podporucznika dowodził kompanią CKM 21. Pułku Piechoty Dzieci Warszawy. Dostał się do niewoli i całą okupację spędził w obozach jenieckich. Po wyzwoleniu wrócił do Warszawy, jednak nie na długo. Najpierw został dyrektorem Wrocławskiej Dyrekcji Odbudowy, a w 1949 r. przeniesiono go do Krakowa, gdzie rok później został głównym projektantem Nowej Huty. Zorganizował zespół młodych architektów i inżynierów (Janusz i Marta Ingardenowie, Janusz Ballenstedt, Stanisław Juchnowicz, Tadeusz Rembiesa, Adam Fołtyn i inni) pochodzących z różnych stron Polski i wspólnie z nimi planował nowe miasto – projekt swojego życia.

W 1952 r. stanął na czele przedsiębiorstwa Miastoprojekt, odpowiadającego za budowę najstarszej części Nowej Huty. Kierował nim z sukcesami do 1968 r., kiedy to na fali wydarzeń marcowych i krzywdzących oskarżeń musiał odejść ze stanowiska. Był czynny zawodowo do 1973 r. Zmarł w roku 1980. Jedną z głównych ulic w Nowej Hucie nosi jego imię.

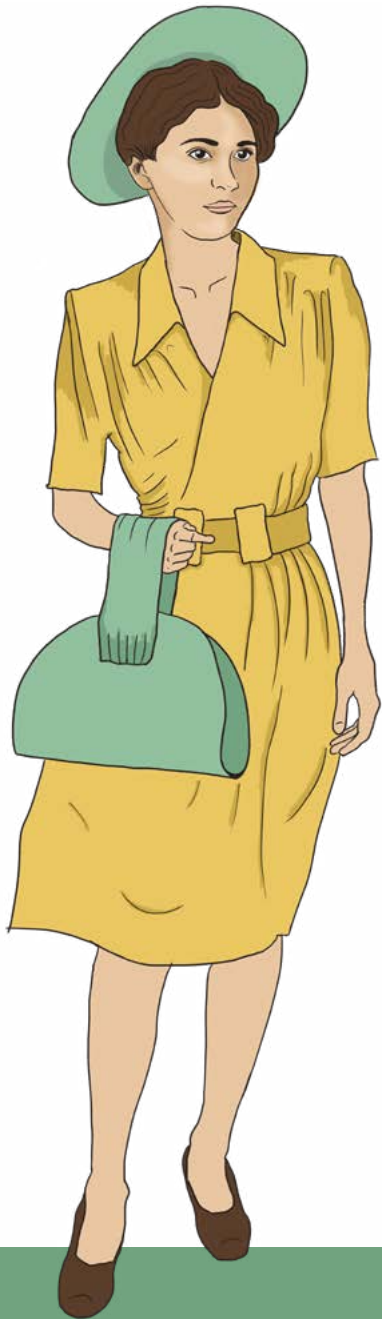

JÓZEF SALWIŃSKI [1908–1976]

Pseudonim konspiracyjny „Skala”. Działacz ruchu ludowego, żołnierz AK, adwokat. Urodził się w Bieńczycach. Ukończył Gimnazjum im. Króla Jana III Sobieskiego w Krakowie, Szkołę Oficerów Rezerwy w Cieszynie oraz Wydział Prawa na Uniwersytecie Jagiellońskim (1937). Ożenił się z Zofią Czernek pochodzącą z Czyżyn. Prowadził tam gospodarstwo rolne. Od początku okupacji był związany z konspiracją – dowodził plutonem ZWZ-AK w Czyżynach i Łęgu, był w bliskim kontakcie z Janem Gajochem z Mogiły, z którym redagował podziemne czasopismo „Ziemia”. Pełnił również funkcję Przewodniczącego Komisji Administracyjno-Samorządowej – jego zadaniem było przygotowanie kadr dla polskiej administracji po wyzwoleniu spod okupacji niemieckiej. Był jawnym delegatem Rady Głównej Opiekuńczej – zajmował się organizowaniem pomocy dla potrzebujących, po upadku powstania warszawskiego niósł pomoc wysiedleńcom ze stolicy. Po wojnie został adwokatem – był specjalistą z zakresu prawa gruntowego, bronił chłopów wywłaszczonych z ziemi pod budowę Nowej

Huty. Od 1946 r. aktywnie działał w PSL-u, zasiadał we władzach miejskich i wojewódzkich partii, za co był permanentnie prześladowany przez UB, potem inwigilowany przez SB. W 1945 r. organizował uroczystości pogrzebowe Wincentego Witosa. W 1947 r. bezskutecznie kandydował do Sejmu z list PSL. Rok później został aresztowany. Po 1956 r. wspólnie z Janem Gajochem i Stanisławem Mierzwą stworzył Chłopskie Towarzystwo Oświaty i Kultury. W 1965 r. przywrócono mu stopień oficerski, a za działalność konspiracyjną w czasie okupacji niemieckiej został odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasług z Mieczami. Odznaczenia nie odebrał.

HELENA ŚCIBOROWSKA- -MIERZWINA [1910–1977]

Właściwie Helena Mierzwa. Pochodząca z rodziny Ściborowskich społeczniczka, mieszkanka Kościelnik, działaczka ludowa i feministyczna, inżynier rolnik, żona Stanisława Mierzwy – wybitnego polityka ludowego, uczestnika „procesu szesnastu” w Moskwie (1945). Była córką Józefa i Franciszki z domu Tkaczyk. Maturę zdała w gimnazjum w Krakowie w 1928 r. Studia rozpoczęła na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Po roku je przerwała, by przenieść się na Wydział Rolniczy UJ, który ukończyła z tytułem inżyniera rolnika. W czasie studiów rozpoczęła działalność polityczną – wstąpiła do Polskiej Akademickiej Młodzieży Ludowej (PAML). Prowadziła działalność wydawniczą i propagandową, organizowała kolportaż prasy PAML; w latach 1931–1932 pełniła funkcję wiceprezesa. Należała także do władz Związku Młodzieży Wiejskiej RP w Krakowie, gdzie zajmowała się sprawami kobiet na wsi. Publikowała w „Zniczu” – przez

wiele lat była członkiem redakcji tego czasopisma. Jej artykuły ukazywały się także w innych periodykach ludowych: „Wiciach”, „Zielonym Sztandarze”, „Gazecie Grudziądzkiej”, oraz w wydawanym przez Polską Partię Socjalistyczną „Głosie Kobiet”. W 1932 r. wstąpiła do Stronnictwa Ludowego w Krakowie (po kilku latach pełniła funkcję przewodniczącej Sekcji Kobiet zarządu okręgowego partii na Małopolskę i Śląsk). 22 lutego 1936 r. wyszła za Stanisława Mierzwę, którego poznała w czasie studiów w Krakowie. Mieli czworo dzieci: Jacka, Wincentego, Jadwigę i Wojciecha. W czasie okupacji niemieckiej była jedną ze współzałożycielek podziemnego Ludowego Związku Kobiet na terenie dawnego województwa krakowskiego. W tym czasie współpracowała także z innymi organizacjami konspiracyjnymi, jak Stronnictwo Ludowe „Roch”. W prasie podziemnej publikowała pod pseudonimem „Śc”, pisała dla „Wiadomości Kobięcych”. Po wojnie, w czasie prześladowań ludowców była przewodniczącą Sekcji Kobiet w zarządzie wojewódzkim Polskiego Stronnictwa Ludowego w Krakowie. Jej nazwisko znajdowało się na liście wyborczej PSL do sejmu w 1947 r. W czasie, kiedy jej mąż Stanisław był więziony przez bezpiekę, przez mniej

więcej 10 lat pracowała fizycznie, aby utrzymać rodzinę. Zajmowała się m.in.: hodowlą zwierząt, uprawiała i sprzedawała warzywa, była krawcową i kaletnikiem – szyła torby, pracowała w charakterze intendentki w ośrodku wychowawczym sióstr zakonnych w Łagiewnikach, wytwarzała przeciwdeszczowe płaszcze ortalionowe. Przeniosta się wraz dziećmi z Kościelnik do Mogiły, gdzie pracowała w urzędzie gminy. Potem zamieszkała na os. Oficerskim w Krakowie. Usunęła się z życia publicznego i społecznego. Wróciła do niego w wyniku odwilży 1956 r., a przede wszystkim po uwolnieniu Stanisława z więzienia. W powiecie krakowskim, w kółkach rolniczych przeprowadzała kursy gospodarcze dla kobiet, uczyła praktycznych umiejętności, jak: dziewiarstwo i krawiectwo, a także szydełkowanie artystyczne. Należała do Towarzystwa Przyjaciół Muzeum Wincentego Witosa w Wierchosławicach – swoistej mekki ruchu ludowego w Polsce. Jednocześnie spisywała historię Kościelnik i mieszkańców wsi. Badała dzieje ruchu ludowego z postacią Witosa na czele. Zmarła w szpitalu w Krakowie w wyniku komplikacji po operacji. Została pochowana w grobowcu rodzinnym na cmentarzu parafialnym w Górcie Kościelnickiej.

ZOFIA KULINOWSKA [ZM. 1995]

Magister rolnictwa, ostatnia właścicielka majątku i dworu w Wadowie. Pochodziła z Lubelszczyzny. Do nowohuckiego dziś, a wtedy podkrakowskiego Wadowa przeprowadziła się w 1928 r. To wtedy jej matka zakupiła specjalnie dla świeżo upieczonej absolwentki agronomii neorenesansowy dwór Badenich wraz z majątkiem ziemskim. W wadowskim gospodarstwie rolnym Zofia stosowała nowoczesne metody uprawy ziemniaków i zbóż, a także hodowli bydła i trzody chlewnej. Dochód z uprawy roli i hodowli zwierząt pozwolił jej na utrzymanie dworu, a także na oddawanie się pasji – podróżom po Europie. W czasie wojny utrzymywała kontakty z okupantem, ale o kolaborację oskarżyć jej nie sposób. Organizując polowania i przyjęcia dla Niemców, próbowała zapobiec zwiększeniu obowiązkowych kontyngentów żywnościowych od wadowskich włościan. Po wojnie dwór oraz majątek ziemski zostały znacjonalizowane, a Zofia Kulinowska, pozbawiona źródła utrzymania. Imiała się wówczas różnych prac. Była pomocnicą murarską na budowie Nowej Huty – podawała cegły podczas budowy

os. Centrum A. Prowadziła także działalność kulturalno-oświatową w nowohuckich „czerwonych kąciakach” i świetlicach hoteli robotniczych. Przeprowadziła się do mieszkania w kamienicy przy ul. Długiej w Krakowie. We dworze od lat 50. XX w. funkcjonowało przedszkole, założone tam dzięki staraniom Franciszki Piskorz z Ligi Kobiet Polskich i kolei państwowych z węzła w pobliskiej Ruszcy. Kulinowska była bohaterką reportaży radiowych i prasowych – w grudniu 1980 r. Dorota Terakowska opublikowała reportaż na jej temat w „Przekroju”. W 1988 r. powstał o niej film dokumentalny, nakręcony przez Krzysztofa Kwintę z Telewizji Polskiej. Produkcja ta nosi znamieny tytuł „Obca klasowo”, bo zaiste Zofia Kulinowska była ostatnią właścicielką Wadowa nie z wyboru, a w wyniku reformy rolnej, wywłaszczenia jej majątku i rozparcelowania go między okolicznych chłopów. Jej imię nosi ulica w Wadowie.

JÓZEF GORZELANY (1916–2005)

Ksiądz katolicki, proboszcz-budowniczy kościoła pw. Matki Bożej Królowej Polski w Bieńczykach, zwanego Arką Pana. Urodził się w Krakowie, gdzie w 1940 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Pierwsze kroki jako wikary stawiał w Gdowie (1940–1943), Skawinie (1943–1944), Liszkach (1944–1947) i Wieliczce (1947–1949). Potem został administratorem parafii w Filipowicach (1949–1965), gdzie zbudował kościół i plebanię, a następnie w Nowej Hucie-Bieńczykach (1965–1986). Będąc proboszczem w Filipowicach, był związany z ruchem tzw. księży patriotów, wspierających władzę PRL, i współpracował z SB, jednak współpracę tę zerwał. 14 kwietnia 1966 r. został powołany przez kard. Karola Wojtyłę i zaaprobowany przez władze komunistyczne na stanowisko proboszcza parafii w Bieńczykach. Była to wtedy jedna z najliczniejszych i najtrudniejszych parafii w Polsce, a także miejsce owiane sławą walki o budowę kościoła, która przeszła do historii jako Obrona Krzyża w 1960 r. Ksiądz Gorzelany został zapamiętany jako doskonały organizator, niebojący się wyzwań kapłan, który zbudował

pierwszy nowy kościół w Nowej Hucie – mieście, które komuniści zaprojektowali jako miejsce ateizmu. W 1977 r. wielkie dzieło nowohucian i ks. Gorzelanego zostało zwieńczone konsekracją kościoła, której 15 maja w obecności 70 tysięcy wiernych dokonał kard. Karol Wojtyła – późniejszy papież Jan Paweł II. Ksiądz Gorzelany był proboszczem Arki Pana do 13 maja 1986 r., potem pełnił to stanowisko honorowo. Był także twórcą Krakowskiego Hospicjum św. Łazarza oraz zaszczyił kult Matki Boskiej Fatimskiej w Nowej Hucie. Zmarł w 2005 r. Został pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

JAN DESZCZ [1918–2003]

Wybitny lekarz, doktor nauk medycznych, specjalista z zakresu chirurgii urazowej. Urodził się w Pittsfield w stanie Massachusetts. Po powrocie ze Stanów Zjednoczonych jego rodzina osiedliła się w Wietrzychowicach. W 1937 r. zdał maturę w I Państwowym Gimnazjum im. K. Brodzińskiego w Tarnowie. Dalszą naukę na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Jagiellońskiego przerwał wybuch II wojny światowej. Jan Deszcz walczył jako ochotnik w wojnie obronnej w 1939 r. W czasie okupacji niemieckiej pod pseudonimem „Wacek” służył w Armii Krajowej. Brał udział w operacji „Most” w 1944 r. (zabezpieczał jako medyk przerzuty uzbrojenia i zaopatrzenia dla powstańców warszawskich). Po wojnie kontynuował studia medyczne na UJ (w 1949 r. uzyskał dyplom lekarski), podczas których od listopada 1945 r. był prezesem Bratniej Pomocy. Po demonstracji studenckiej z okazji 3 maja w 1946 r. został aresztowany przez Urząd Bezpieczeństwa Pu-

blicznego. Z więzienia został zwolniony za poręczeniem ludowca, wicepremiera Edwarda Osóbki-Morawskiego. W 1947 r. startował w wyborach do sejmu z list Polskiego Stronnictwa Ludowego, w wyniku czego w 1950 r. otrzymał zakaz przebywania w Krakowie. Pracował w Hufcach Służby Polsce (junacy) w Gliwicach. W 1952 r. uzyskał specjalizację I stopnia w zakresie chirurgii ogólnej. Kiedy nastąpiły pierwsze symptomy zelżenia systemu stalinowskiego, w grudniu 1953 r. wrócił do Krakowa. Związał się wtedy z Nową Hutą – sprawował opiekę medyczną nad budowniczymi kombinatu metalurgicznego. Od 1954 r. organizował oddział chirurgiczny w powstającym szpitalu im. Stefana Żeromskiego. Trzy lata później uzyskał II stopień specjalizacji

w zakresie chirurgii ogólnej, a następnie – II stopień specjalizacji w zakresie chirurgii urazowej. W latach 1966–1990 pełnił funkcję ordynatora Oddziału Chirurgii Urazowej w nowohuckim szpitalu. W tym czasie udzielał się w Związkach Zawodowych, samorządzie lekarskim, brał udział w pracach zespołów lekarzy związanych z soborem watykańskim II, od 1970 r. uczestniczył w budowie i tworzeniu Hospicjum św. Łazarza w Nowej Hucie. Należał także do Rycerskiego i Szpitalnego Zakonu św. Łazarza z Jerozolimy. 8 marca 1997 r. Rada Miasta Krakowa – w dowód olbrzymich zasług dla mieszkańców Nowej Huty – przyznała mu Srebrny Medal *Cracoviae Merenti*. Jan Deszcz został pochowany na cmentarzu w Podgórzu.

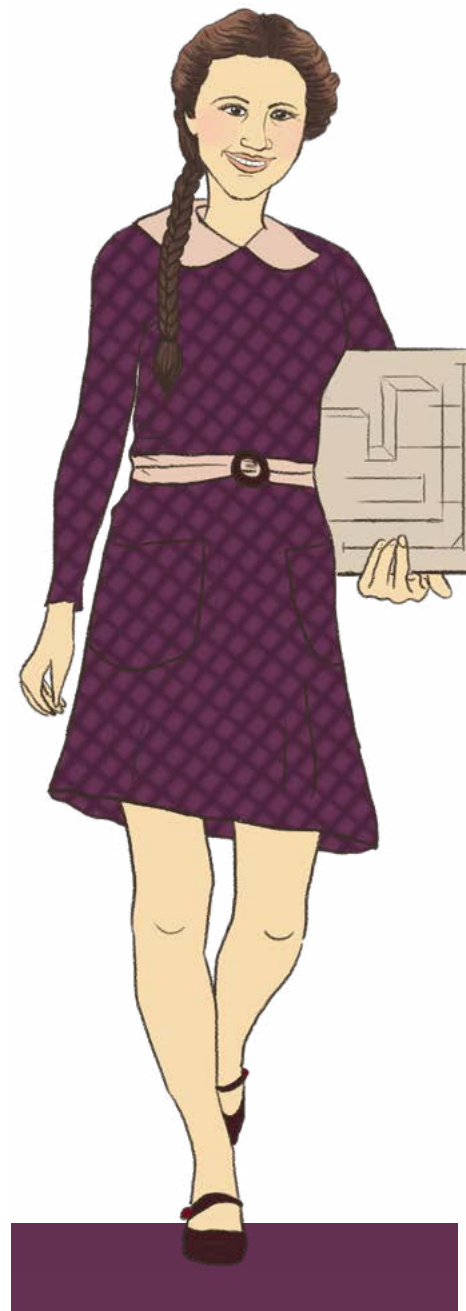
KAROL WOJTYŁA (1920–2005)

Najwybitniejszy Polak XX w., święty Kościoła katolickiego, papież, kardynał, metropolita krakowski; poeta, poliglota, polonista, dramaturg, filozof historii, fenomenolog, mistyk i przedstawiciel personalizmu chrześcijańskiego. Urodził się w Wadowicach jako drugi syn Karola Wojtyły i Emilii z Kaczorowskich. Był dzieckiem wysportowanym, Lolkiem – jak zwała go rodzina – grał w piłkę nożną, jeździł na nartach, chodził po górach. Jego dzieciństwo i dalsze życie naznaczyła śmierć najbliższych: matki (1929) i starszego brata Edmunda (1932). W 1930 r. Karol rozpoczął edukację w Państwowym Gimnazjum Męskim im. Marcina Wadowity w Wadowicach. Właśnie tam pochłonęła go pasja teatralna; jednocześnie rozpoczął się jego pogłębiony rozwój duchowy. Po zdaniu matury w 1938 r. podjął studia polonistyczne na Wydziale Filozoficznym UJ. Przeprowadził się z ojcem do Krakowa. Tam zastała go II wojna światowa, która wyrzuciła do góry nogami jego dotychczasowe życie. Przerwał studia, a w 1940 r. był zmuszony zacząć pracę jako pracownik fizyczny w zakładach chemicznych

Solvay. W roku następnym odszedł jego ojciec. Mody Wojtyła nie porzucił pasji teatralnej – jesienią 1941 r. wraz z przyjaciółmi założył Teatr Rapsodyczny. Niebawem podjął decyzję o wstąpieniu do tajnego Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Krakowie. Pracę magisterską obronił na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wakacje podczas pobytu w seminarium spędzał w parafii w Raciborowicach, do której należała część wsi na terenie późniejszej Nowej Huty. Święcenia kapłańskie przyjął z rąk kard. Adama Stefana Sapiehy 1 listopada 1946 r. Edukację kontynuował w Rzymie, na Papieskim Międzynarodowym Athenaeum Angelicum (obecnie Papieski Uniwersytet św. Tomasza z Akwinu *Angelicum*). Tam uzyskał stopień doktora teologii. Po powrocie do Polski prowadził działalność duszpasterską (szczególnie skierowaną do młodzieży) w parafii w Niegowici, a od 1949 r. w parafii św. Floriana w Krakowie. Jednocześnie publikował w krakowskich wydawnictwach – miesięczniku „Znak” i „Tygodniku Powszechnym”. Wykładał w seminariach duchownych w Krakowie oraz na KUL-u w Lublinie. W 1958 r. został biskupem pomocniczym w Krakowie. Aktywnie uczestniczył w soborze watykańskim II.

W 1964 r. został mianowany arcybiskupem metropolitą krakowskim, a trzy lata później kardynałem. W okresie, kiedy był biskupem, a potem metropolitą kościoła krakowskiego, przykładał wielką wagę do pracy duszpasterskiej w Nowej Hucie. Miejsce, które początkowo miało być modelowym miastem ateizmu, propagowanego przez rządzących wtedy w Polsce komunistów, stało się terenem pogłębionej pracy duszpasterskiej Kościoła krakowskiego i troski jego biskupa. Obrona Krzyża na os. Teatralnym 27 i 28 kwietnia 1960 r. utwierdziła tylko Karola Wojtyłę w przekonaniu o pilnej potrzebie zbudowania w Nowej Hucie kościoła. Zajęto to kilkanaście lat – dopiero 15 maja 1977 r. kardynał konsekrował, w asyście ponad 70 tysięcy wiernych, pierwszy nowy kościół na terenie dzielnicy. Parafie w Bieńczycach i Mogile podzielił na rejony duszpasterskie, które stanowiły załączek nowych ośrodków duszpasterskich. Jego związki z Nową Hutą nie ograniczały się tylko do parafii bieńczyckiej, utworzył także parafię w Mistrzejowicach oraz zainicjował duszpasterstwo na Wzgórzach Krzesławickich. Kiedy konklawe wybrało go 16 października 1978 r. papieżem, wśród rzeczy, które zabrał ze sobą do Rzymu, był fragment drzewa krzy-

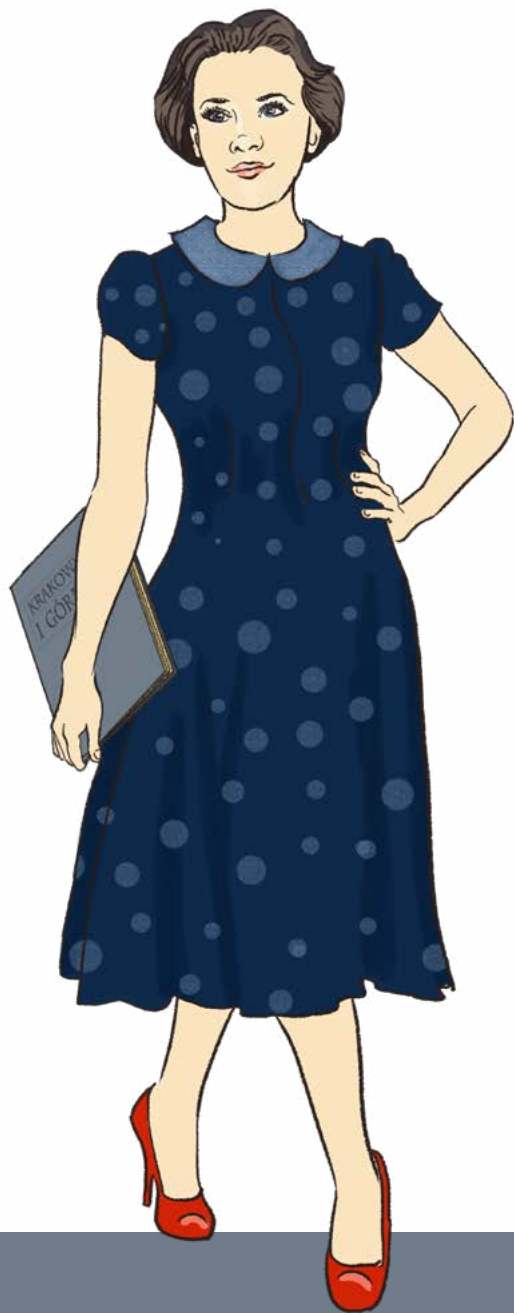
ża, którego bronili nowohucianie w 1960 r. O doniości roli Nowej Huty w postudze duszpasterskiej Jana Pawła II świadczą dwie pielgrzymki: w czerwcu 1979 r. odprawił mszę świętą w Sanktuarium Krzyża Świętego w Mogile, cztery lata później, w czasie drugiej pielgrzymki do Polski konsekrował kościół pw. św. Maksymiliana Marii Kolbego w Mistrzejowicach. Był papieżem encyklik, a przede wszystkim pielgrzymek – odwiedził wszystkie zamieszkałe kontynenty. Był podporą duchową Polaków w trudnych latach stanu wojennego. To od jego słów: „Niech zstąpi Duch Twój! Niech zstąpi Duch Twój i odnowi oblicze ziemi. Tej ziemi!”, wypowiedzianych na pl. Zwycięstwa w Warszawie (dziś pl. marszałka Józefa Piłsudskiego) 2 czerwca 1979 r., opozycja antykomunistyczna nabrała rozpędu i powstała „Solidarność”. Do Polski pielgrzymował jeszcze sześciokrotnie, ostatni raz w 2002 r. Księga życia papieża zamknęła się 2 kwietnia 2005 r. o godzinie 21.37. Został pochowany w Bazylice św. Piotra w Watykanie. 27 kwietnia 2014 r. papież Franciszek ogłosił go świętym Kościoła katolickiego. Od 1991 r. główna aleja łącząca centrum Krakowa z Nową Hutą nosi jego imię, a przed kościołem w Mistrzejowicach znajduje się jego pomnik.

MARTA INGARDEN (1921–2009)

Pochodziła z rodziny Bińkowskich, inżynier architekt, współprojektantka najważniejszych budynków w Nowej Hucie, żona architekta Janusza Ingardena. Urodziła się we Lwowie, z którym była związana do końca II wojny światowej. Tam rozpoczęła studia architektoniczne na Politechnice. W momencie wybuchu wojny kontynuowała edukację na podziemnych uczelniach Warszawy i Lwowa. W 1945 r. podjęła studia na wydziałach politechnicznych Akademii Górniczej w Krakowie. Tym samym związała się z miastem do końca życia. Dyplom architekta uzyskała w 1948 r. Dwa lata później zaczęła pracę nad projektem Nowej Huty w Centralnym Biurze Projektów i Studiów Budownictwa Osiedlowego. Wielu nowohucian nie zdaje sobie sprawy, że codziennie przebywali, a i dziś często goszczą w budynkach przez nią projektowanych. Swoje pierwsze kroki stawiali w przedszkolach na osiedlach Wandy i Na Skarpie, z elementarza uczyli się w szkołach na osiedlach Na Skarpie i Szklane Domy. Idąc do pracy w kombinacie, mijali budynki Centrum Administracyjnego, a wieczorem zasiadali na widowni Teatru Ludowego.

KRYSTYNA SKUSZANKA- KRASOWSKA (1924–2011)

Reżyserka teatralna, pierwsza dyrektor Teatru Ludowego w Nowej Hucie. Urodziła się w Kielcach. W 1949 r. ukończyła filologię polską w Poznaniu, a w 1952 r. – reżyserię w Państwowej Wyższej Szkole Teatralnej w Warszawie. Debiutowała sztuką „Sztorm” w Państwowym Teatrze Ziemi Opolskiej, gdzie została kierownikiem artystycznym. Do nowohuckiego Teatru Kameralnego, bardziej znanego jako Teatr Ludowy, przeniosiła się, kiedy jego wielka historia dopiero się zaczynała. W 1955 r. została pierwszym dyrektorem i kierownikiem artystycznym instytucji. Pracę rozpoczęła wystawieniem spektaklu „Cud mniemany, czyli Krakowiacy i Górale” na podstawie dramatu Wojciecha Bogusławskiego, który akcję swojej sztuki umieścił w podkrakowskiej Mogile... w odległości 15 minut spacerem od Teatru Ludowego. Nowohucką scenę Skuszanek prowadziła wspólnie z mężem Jerzym Krasowskim do 1963 r. Potem przenieśli się do Teatru Polskiego w Warszawie, skąd

wyjechali do Wrocławia. Do Krakowa wróciła w 1972 r., aby objąć stanowisko dyrektora Teatru im. J. Słowackiego. Tutaj też wykładała w Państwowej Wyższej Szkole Teatralnej. Ukoronowaniem jej kariery była funkcja dyrektora artystycznego w Teatrze Narodowym w Warszawie (1983–1990). W nowohuckim okresie swojej pracy reżyserowała sztuki socrealistyczne – politycznie zaangażowane, stawiające robotników, oraz dramaty wieszczów narodowych, takie jak „Balladyna” czy „Dziady”. W historii Nowej Huty zapisała się jako ta, która z jednej strony uczyniła z Teatru Ludowego jedną z najciekawszych, awangardowych scen dramatycznych w Polsce, a z drugiej oficjalnie potępiła Obrońców Krzyża – mieszkańców Nowej Huty walczących o nowy kościół 27 kwietnia 1960 r. Będąc dyrektorem nowohuckiego teatru, wprowadziła na polską scenę późniejsze gwiazdy kina: Franciszka Pieczkę i Wojciecha Pyrkosza.

PIOTR OŻAŃSKI (1925–1988)

Murarz, koksownik, przodownik pracy z Nowej Huty, pierwowzór postaci Mateusza Birkuta z filmu „Człowiek z marmuru” w reż. Andrzeja Wajdy. Urodził się w Mołdyczku na Podkarpaciu. Na budowę nowego miasta obok Krakowa trafił z wojska. W Nowej Hucie pracował jako murarz w 51. brygadzie „Służby Polsce” ZMP. Wielokrotnie bił rekordy ilości ułożonych cegieł w czasie jednej dniówki, uczestnicząc wraz z zespołem („trójką murarską”) w specjalnie propagowanym przez władze komunistyczne współzawodnictwie pracy. Początkowy wynik 18 900 cegieł wyśrubował do poziomu 66 232 – stając się „celebrytą” Polski czasów stalinowskich. Bijąc ostatni rekord, doznał kontuzji wykluczającej go z dalszej pracy w charakterze murarza – poparzył rękę podrzuconą przez kogoś rozgrzaną w ognisku cegłą. Budował bloki i budynki użyteczności publicznej na osiedlach: Na Skarpie, Wandy i Willowym. Sam prezydent Bolesław Bierut odznaczył go Srebrnym Krzyżem Zasługi. Przeniesiony do Dyrekcji Budowy Osiedli Robotniczych w Nowej Hucie, potem usunięty dyscyplinarnie z pracy, wyjechał z Nowej Huty.

Powrócił w 1956 r. Kiedy przyjmował się do pracy na koksowni w kombinacie metalurgicznym, nikt go nie rozpoznał. Pracował tam przez 20 lat. Zmarł w 1988 r. Przez krótki czas był patronem pl. Przy Poczcie na os. Willowym, jednak w 2009 r. Rada Miasta Krakowa cofnęła swoją uchwałę dotyczącą tej nazwy. Postać tragiczna, człowiek wykorzystany przez system totalitarny, symbol początków Nowej Huty.

MARIAN KRUCZEK [1927–1983]

Grafik, malarz, rzeźbiarz, związany z Nową Hutą podobnie jak wielu innych artystów, którzy tu posiadali swoje pracownie i tworzyli. Urodził się w Płowcach koło Sanoka. W 1946 r. zamieszkał w Krakowie. Ukończył Liceum Sztuk Plastycznych, a w 1954 r. Akademię Sztuk Pięknych im. Jana Matejki. Uczeń mistrzów malarstwa: Wojciecha Weissa i Zbigniewa Pronaszki. Z Nową Hutą związał się w 1956 r., kiedy razem z żoną Józefą Sobór-Kruczek i synem Pawłem zamieszkał na ostatnim piętrze „Helikoptera” – pierwszego wieżowca w Nowej Hucie, zlokalizowanego na os. Centrum D. W alejce obok bloku stworzył galerię sztuki Pod Chmurką. Był także współzałożycielem Teatru Lalek Widzimię w Domu Kombatanta na os. Górali. Brał udział w około 150 wystawach organizowanych w Polsce i za granicą. Mieszkańcy znają go przede wszystkim z prac rzeźbiarskich, które ustawiał w plenerach nowohuckich osiedli. Z licznych instalacji artystycznych zachowały się do dziś tylko dwie: „Zdobyta przestrzeń” na os. Tysiąclecia w Mistrzejowicach oraz rzeźba „Mała

Kochanica” w Zakładowym Domu Kultury (dzisiaj Ośrodek Kultury im. C. K. Norwida) na os. Górali 5. Największą kolekcję jego prac posiada Muzeum Historyczne w Sanoku. Marian Kruczek zmarł w 1983 r. Został pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

ANNA SIATKOWSKA (1932–2014)

Spółeczniczka, urzędnik i animatorka kultury, człowiek instytucja, niezwykle zasłużona dla rozwoju życia kulturalnego w Nowej Hucie. Wieloletnia kierownik Wydziału Kultury Urzędu Dzielnicowego w Nowej Hucie (1957–1982). Dzięki niej na poddaszach w nowo wybudowanych blokach powstawały pracownie plastyczne, z których korzystali młodzi artyści z Krakowa. W ten sposób do Nowej Huty ściągnęła wielu znanych później artystów plastyków. Tworzyli tutaj m.in.: Danuta Urbanowicz, Julian Jończyk, Janusz Tarabuła, Jerzy Wroński, Witold Urbanowicz (od 1961 r. Grupa Nowohucka, jako część Grupy Krakowskiej II) oraz Marian Kruczek. Młodych artystów z Nowej Huty otaczała szczególną opieką, zapewniając im doskonałe warunki do rozwoju (wspomniane pracownie oraz mieszkania), ale także promowała ich osiągnięcia w Krakowie i w wielu galeriach w Polsce. Była inspiratorką niezliczonych inicjatyw kulturalnych w Nowej Hucie. Jedno z najbardziej sztanarowych skierowała do młodych małżeństw, które razem z kluczami do nowego mieszkania otrzymały reprodukcję obrazu nowo-

huckiego malarza. Z jej inicjatywy powstała poradnia urządzania wnętrz w Zakładowym Domu Kultury Huty im. Lenina (dzisiaj Ośrodek Kultury im. C. K. Norwida), którą prowadził w latach 1959–1969 artysta plastyk Janusz Trzebiatowski. Była także autorką wydawnictw poświęconych dziejom nowohuckiej kultury – z „Życiem kulturalnym Nowej Huty w latach 1949–1980” opublikowanym w 1997 r. na czele. Zmarła w Krakowie, została pochowana na cmentarzu Rakowickim.

DANUTA URBANOWICZ (1932–2018)

Malarka awangardowa (reprezentowała nurt malarstwa materii). Urodziła się w Radomiu. Po wojnie osiadła w Krakowie. Tutaj skończyła w 1951 r. Liceum Sztuk Plastycznych, a w 1957 Akademię Sztuk Pięknych. Była uczennicą mistrzów: Jacka Pugeta, Adama Marczyńskiego, Jonasza Sterna i Czesława Rzepińskiego (u którego zresztą obroniła dyplom). Z Nową Hutą związała się praktycznie już w 1959 r., kiedy współtworzyła Teatr Lalek „Widzimisie”. Należała do II Grupy Krakowskiej (od 1946 r. zrzeszającej młodych plastyków, którzy 1948/1949 zorganizowali awangardową Wystawę Sztuki Nowoczesnej w Krakowie, a w 1957 r. przyjęli miano Grupy Krakowskiej II). Na przełomie 1962/1963 przebywała w Paryżu, gdzie – dzięki ministerialnemu stypendium – mogła uczestniczyć w artystycznym życiu stolicy Francji. W latach 1961–1967 należała do Grupy Nowohuckiej. To wtedy ugruntowała się jej twórczość w nurcie malarstwa materii. W latach 1964–2000 pracowała na Wydziale Form Przemysłowych w Katedrze Sztuk Wizualnych Akademii Sztuk Pięknych. Oprócz

pracy dydaktycznej zajmowała się projektowaniem małych form architektonicznych na osiedlach w Krakowie, Nowej Hucie i Sanoku. Projektowała także polichromie dla kościołów i obiektów świeckich (m.in. w Pysznicy, Pawlikowicach, Krakowie i w Byszycach). Jej prace wystawiane były w Nowej Hucie oraz w najważniejszych galeriach w Polsce, a także za granicą. W Nowej Hucie mieszkała do śmierci. Na os. Złotego Wieku znajdowała się jej pracownia artystyczna. Została pochowana na cmentarzu Batowickim.

FRANCISZEK GRABCZYK (1936–2004)

Inżynier, pracownik kombinatu metalurgicznego, współzałożyciel pierwszej organizacji antykomunistycznej w Nowej Hucie, represjonowany w PRL aktywny działacz opozycji. Urodził się w Makowie Podhalańskim. W 1961 r. ukończył Akademię Górniczo-Hutniczą. Pracę zawodową rozpoczął w Hucie Batory w Chorzowie, następnie w latach 1962–1977 był mistrzem energetyki i mistrzem odlewania stali w Hucie im. Lenina. Od początku funkcjonowania w HiL działał na rzecz poprawy warunków pracy w Stalowni Martenowskiej. Walczył o budowę pierwszego kościoła w Nowej Hucie. Za zaangażowanie społeczne był szykanowany w pracy – w 1966 r. przeniesiono go na stanowisko bez kontaktu z robotnikami, do działu głównego technologa HiL. Po wydarzeniach czerwcowych w 1976 r. skierował do najwyższych władz państwowych i kościelnych, redakcji ważniejszych gazet oraz Komitetu Obrony Robotników

petycję dotyczącą uwolnienia represjonowanych robotników Radosia i Ursusa. Swoje postulaty powtórzył na początku 1977 r. w liście do Sejmu PRL i Rady Państwa. W 1976 r. był stałym współpracownikiem KOR w Nowej Hucie, zajmował się kolportowaniem „Robotnika” i innych wydawnictw ulotnych. Wstawił się także w 1977 r. autorstwem listu do najwyższych władz PRL z żądaniem przywrócenia święta Konstytucji 3 Maja. Tego samego roku wysłał petycję do Sekretarza Generalnego ONZ Kurta Waldheima ws. systematycznego pozbawiania społeczeństwa polskiego prawa do prawdy przez fałszerstwa w środkach masowego przekazu i nieprzestrzegania przez PRL gwarancji konstytucyjnych. W czerwcu 1977 r. został za to zwolniony z HiL. Pozostawał bez zatrudnienia do listopada 1978 r., kiedy to podjął pracę w Hucie Aluminium w Skawinie. Szybko jednak został zmuszony do rezygnacji z niej. Równocześnie został członkiem redakcji podziemnego „Robotnika”, a w 1979 r. „Krzyża Nowohuckiego” – pierwszego niezależnego pisma w Nowej Hucie. 28 kwiet-

nia 1979 r., dzień po 19. rocznicy Obrony Krzyża, współzałożył Chrześcijańską Wspólnotę Ludzi Pracy – pierwszą organizację antykomunistyczną w Nowej Hucie. W tym samym roku zatrudnił się jako zwykły robotnik w cegielni w Zestawicach. Był prześladowany przez SB i peerelowskie organy ścigania: przeszukiwano jego mieszkanie, był wielokrotnie aresztowany, przestuchiwany, często zmieniał pracę, z reguły zatrudniał się znacznie poniżej swojego doświadczenia i umiejętności. Walczył o godne upamiętnienie Obrońców Krzyża na os. Teatralnym. W latach 1980–1981 był założycielem i aktywnym działaczem struktur związkowych NSZZ „Solidarność”. W 1989 r. został przywrócony do pracy w kombinacie. W 2001 r. przeszedł na emeryturę. Zmarł w Krakowie w 2004 r. Franciszek Grabczyk to jeden z najważniejszych członków nowohuckiej opozycji antykomunistycznej, postać niesłusznie zapomniana – nie jest patronem żadnej ulicy, nie został też w żaden inny sposób upamiętniony w Nowej Hucie.

ROBERT KOSIERADZKI [1937–1990]

Inżynier elektryk, jeden z fotografów Nowej Huty obok Stanisława Senissona, Romana Wesołowskiego, Henryka Hermanowicza, Wiktora Pentala czy Henryka Makarewicza. Urodził się w Blachowni koło Częstochowy. Mieszkał tam w czasie niemieckiej okupacji. Skończył Technikum Górnictwa Rud w Częstochowie. W 1955 r. przeniósł się z rodziną do Nowej Huty, gdzie jego ojciec, inżynier mechanik, podjął pracę na wydziale W-5 w kombinacie metalurgicznym. Robert Kosieradzki rozpoczął studia na AGH. W tym czasie zaczęła się jego fascynacja fotografią, kupił wówczas pierwszy aparat. W 1958 r. został członkiem Klubu Fotograficznego przy Zakładowym Domu Kultury Huty im. Lenina. Skończył studia i jako inżynier elektryk pracował w HiL (1961–1972). Następnie zatrudnił się jako fotograf w Miejskim Biurze Projektów w Krakowie. Został przyjęty do krakowskiego okręgu ZPAF w 1974 r. W latach 1985–1990 jako instruktor w Nowohuckim Centrum Kultury wychował kilkudziesięciu fotografów. Na swoich zdjęciach uwiecznił przede wszystkim nowohucką codzien-

ność, prostotę i trudy życia, absurdu otaczającej go rzeczywistości, brzydotę miasta. Czynił to w sposób bardzo plastyczny i wystudowany. Prace Kosieradzkiego były ozdobą kilkudziesięciu wystaw w Polsce i za granicą, jednak nigdy nie doczekał się wystawy indywidualnej. Zmarł nagle w Krakowie w 1990 r. Po jego śmierci NCK, a w ostatnich latach również Muzeum Fotografii w Krakowie przygotowało kilka wystaw poświęconych artyście. Wielkim admiratorem jego twórczości jest krakowski fotograf Adam Gryczyński, który w 2016 r. doprowadził do wspaniałej wystawy zdjęć Kosieradzkiego w Muzeum PRL, w budynku dawnego kina Światowid.

KS. JÓZEF KURZEJA [1937–1976]

Ksiądz katolicki, organizator parafii pw. św. Maksymiliana Marii Kolbego w Mistrzejowicach, poświęcił swoje życie walce z władzami komunistycznymi o kościół na os. Tysiąclecia i wolność wyznawania wiary. Urodził się w Zasadnem w powiecie Limanowskim, zmarł w Krakowie. Jego rodzicami byli Stanisław i Zofia z Gorzowskich. Józef Kurzeja w 1956 r. zdał maturę, po czym 1 października 1956 r. wstąpił do Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Krakowie. Świecenia kapłańskie przyjął od ks. bp. Karola Wojtyły 17 czerwca 1962 r. Potem był wikarym w parafiach: Mucharz (1962–1964), Grojec (1964–1967), Siersza (1967–1968), Raciborowice nieopodal Nowej Huty (1968–1971), a także w ośrodku duszpasterskim w Mistrzejowicach (1971 – aż do przedwczesnej śmierci w 1976 r.). Do historii przeszedł jako inicjator pracy duszpasterskiej na nowo powstającym os. Tysiąclecia. W sierpniu 1970 r. był pomysłodawcą i współtwórcą punktu katechetycznego – „zielonej budki” w Mistrzejowicach (dzisiaj w tym miejscu znajduje się kapliczka Matki Bożej Łaskawej na os. Oświecenia). Za swą działal-

ność duszpasterską był wielokrotnie prześladowany – aresztowany i przesłuchiwany przez funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa, w ciągu kilku lat toczyło się przeciw niemu kilkadziesiąt spraw przed kolegium ds. wykroczeń oraz kilka rozpraw sądowych. 6 lipca 1973 r. otrzymał zezwolenie na budowę kaplicy i tymczasowego punktu katechetycznego w Mistrzejowicach. 14 maja 1975 r. kard. Karol Wojtyła poświęcił plac budowy i wkopał symboliczną pierwszą topatę na budowie kościoła na os. Tysiąclecia. Ksiądz Kurzeja nigdy nie został proboszczem, zmarł 15 sierpnia 1976 r. – półtora miesiąca przed dekretem ustanawiającym nową parafię w Mistrzejowicach. Został pochowany na cmentarzu w Grębałowie, a 16 września 1980 r. jego szczątki przeniesiono do krypty w kościele św. Maksymiliana Marii Kolbego. 4 maja 2005 r. kard. Franciszek Macharski rozpoczął proces beatyfikacyjny ks. Kurzei – od tego momentu przysługuje mu tytuł Sługi Bożego. Od 1997 r. jedna z ulic w Mistrzejowicach nosi jego imię. W 2017 r. został odznaczony pośmiertnie Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski za „wybitne zasługi we wspieraniu przemian demokratycznych w Polsce, za niesienie postugi duszpasterskiej”.

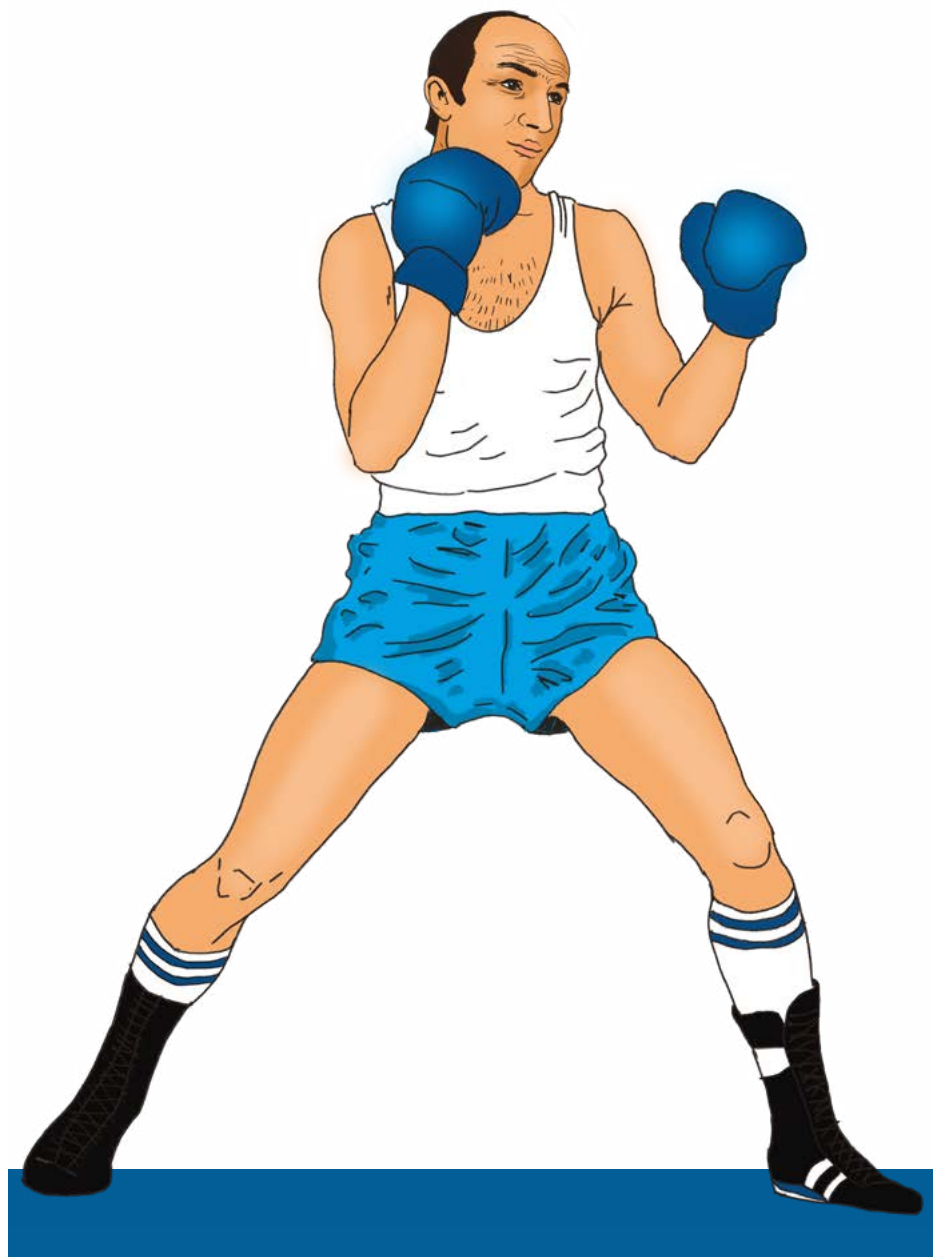

MACIEJ SZUMOWSKI (1939–2004)

Wybitny dziennikarz, społecznik, producent i reżyser filmów dokumentalnych; od 3 listopada 1980 do 13 grudnia 1981 r. redaktor naczelny „Gazety Krakowskiej” – organu krakowskiej PZPR. W tym czasie gazeta słynęła z niezależnego, zaangażowanego dziennikarstwa i wspierała nurt reformatorski w PZPR oraz „Solidarność”. Maciej Szumowski pochodził z Warszawy, jednak większość dorosłego i zawodowego życia związał z Krakowem. W 1965 r. ukończył polonistykę na Uniwersytecie Jagiellońskim (studiował też na Politechnice w Gliwicach). Na krótko wyjechał do Bielska-Białej, gdzie był etatowym wiceprzewodniczącym Zarządu Powiatowego Związku Młodzieży Socjalistycznej, pracował także w „Kronice Beskidzkiej”. Stamtąd, w 1967 r. przeniósł się do ośrodka Telewizji Kraków, z którą współpracował już od 1965 r. Działał aktywnie jako dziennikarz prasy studenckiej – w 1967 r. był współzałożycielem tygodnika „Student”. Najbardziej znane filmy nakręcone przez Szumowskiego to: cykle dokumentalne „Polska zza siódmej miedzy”, „Cena decyzji”, „Dokument dla syna”, „Rodziny

i miasta”, a także krótkie reportaże: „Czy w Oświęcimiu Bóg jest jeden?”, „McDonald’s, czyli wejście smoka”, „Polski poślizg kontrolowany”. W latach 1971–1974 był członkiem Zespołu Filmowego „X” Andrzeja Wajdy, a w okresie 1982–1989 szefował Niezależnej Telewizji Mistrzejowice, współpracując ściśle z duszpasterzem nowohuckiej „Solidarności” ks. Kazimierzem Jancarzem oraz krakowskimi dziennikarzami: Piotrem Augustynkiem i Andrzejem Jaskowskim. Zbliżył się wtedy do kręgów opozycyjnych. Drukował artykuły w wydawnictwach drugoobiegowych. Współpracował z Duszpasterstwem Środowisk Twórczych. W 1992 r. zajął się produkcją telewizyjną (dokumentalistyka i reklamy), prowadząc własną firmę. Miał dwójkę dzieci: Wojciecha (ur. 1961) z pierwszego małżeństwa i Małgorzatę (ur. 1973, znaną reżyserkę filmową) z Dorotą Terakowską (dziennikarką i znaną pisarką). Zmarł w Krakowie, miesiąc po śmierci swojej żony Doroty Terakowskiej. Pochowany w rodzinnym grobowcu na cmentarzu Rakowickim.

STANISŁAW DRAGAN (1941–2007)

Wybitny pięściarz, pierwszy nowohucki medalista olimpijski, trener i nauczyciel. Urodził się w Sadkowej Górze koło Mielca jako syn Stanisława i Bronisławy. Ukończył Zasadniczą Szkołę Samochodową w Olsztynie, Technikum Mechaniczne w Krakowie (1971) oraz Akademię Wychowania Fizycznego w Krakowie (1978). Był pięściarzem wagi półciężkiej – przy wzroście 181 cm i wadze 81 kg – do jego największych sukcesów należy brązowy medal olimpijski wywalczony na Igrzyskach w Meksyku w 1968 r. (gdzie w półfinale przegrał na punkty 1:4 z Rumunem Ionem Moneą, a w walce o brązowy medal pokonał Dana Poźniaka ze Związku Radzieckiego). W barwach Hutnika Kraków (gdzie trenował go m.in. Bronisław Olejniczak) był sześciokrotnie mistrzem Polski (w latach: 1966–1968, 1970–1972) oraz dwukrotnym drużynowym mistrzem kraju (w sezonach: 1963/1964 i 1966/1967). Był także 15-krotnym reprezentantem Polski w bokserskich meczach między państwowych w latach 1964–1973 (bilans walk na ringu: 9 zwycięstw, 1 remis, 5 porażek). Jego wielkimi rywalami na polskim rin-

gu byli: Zbigniew Pietrzykowski i Janusz Gortat. Po zakończeniu kariery sportowej trenował pięściarzy Victorii Jaworzno i Wisły Kraków. Z żoną Krystyną miał dwóch synów: Jacka i Roberta. Zmarł w wyniku obrażeń, które odniósł w wypadku w czasie prac polowych w Kasince Małej. Jest pochowany w Alei Zasłużonych na cmentarzu Rakowickim.

JERZY RIDAN (1943–2016)

Legenda nowohuckiego filmu, reżyser, nauczyciel, historyk i dokumentalista, człowiek-institucja. Do Nowej Huty przybył z Bydgoszczy w latach 60. XX w. Był absolwentem Państwowej Wyższej Szkoły Filmowej, Telewizyjnej i Teatralnej im. Leona Schillera w Łodzi. Miał w dorobku kilkadziesiąt filmów dokumentalnych i fabularną „Sonatę Marymoncką” (na podstawie niedokończonych powieści Marki Hłaski, która ukazała się po śmierci pisarza). Był laureatem wielu polskich i zagranicznych festiwali filmowych. Z Nową Hutą związał całe dorosłe życie. Na przełomie lat 60. i 70. XX w. karierę filmową zaczynał w Amatorskim Klubie Filmowym Nowa Huta. Później, w latach 80. XX w. prowadził „Dziecięcy Teatr ABC” w Zakładowym Domu Kultury Huty im. Lenina (obecnie Ośrodek Kultury im. C. K. Norwida), następnie Młodzieżową Grupę Teatralną „W drodze” w Młodzieżowym Domu Kultury im. Andrzeja Bursy. Organizował Nowohuckie Maratony Filmowe i Nowohucki Festiwal Filmowy, będąc zarazem ich dyrektorem. Do historii przeszedł jako dokumentalista i autor filmu „Róg Marksa i Obrońców

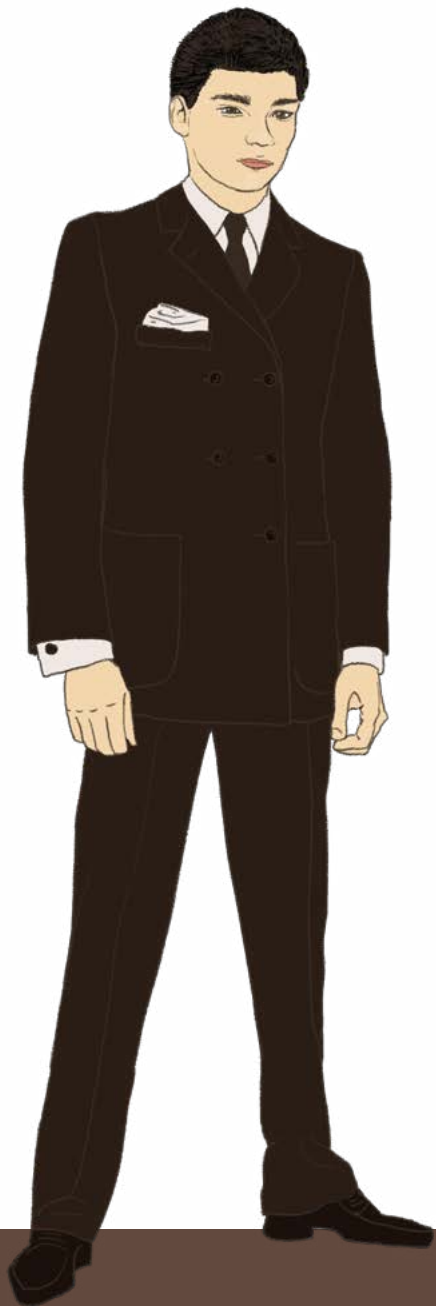
Krzyża” (1997), przywracającego pamięć o „Obrońcach Krzyża” – mieszkańcach Nowej Huty, którzy broniąc krzyża na os. Teatralnym 27 kwietnia 1960 r., zbuntowali się przeciw władzy komunistycznej. Wielu z nich przypląciło to zdrowiem, utratą pracy, nielicznym życiem. Poświęcił im także książkę „Krzyż Nowohucki – Dzieje Walk o Wolność”. W innym historycznym dokumencie – „Lenin z Krakowa” (1997), wspólnie z Jerzym Kowynią odnalazł zamachowca, który w 1979 r. podłożył materiały wybuchowe pod pomnik Lenina w al. Róż. Na początku XXI w. był jednym z inicjatorów powstania Nowohuckiej Kroniki Filmowej, dla której nakręcił wiele krótkich filmów dokumentalnych, opowiadających o życiu współczesnych nowohucian. Materiały te są prezentowane przed seansami filmowymi w kinie Sfinks i TVP 3 Kraków. Wychował młode pokolenie nowohuckich filmowców z Marcinem Kaproniem, Grzegorzem Zaricznym i swoim synem Krzysztofem na czele. W 2008 r. od redakcji „Głosu – Tygodnia Nowohuckiego” otrzymał tytuł Nowohucianina Roku. Zmarł nagle w Krakowie. Został pochowany na cmentarzu w Grębałowie. Spoczywa obok bohaterów swoich filmów dokumentalnych.

KAZIMIERZ JANCARZ (1947–1993)

Ksiądz katolicki, kapelan nowohuckiej „Solidarności”. Urodził się w Suchej Beskidzkiej. Absolwent Technikum Kolejowego w Krakowie (1966). Tutaj też otrzymał święcenia kapłańskie (1972). Posługę zaczynał jako wikary w parafiach w Pisarzowicach, Andrychowie, Oświęcimiu i Niepołomicach. W 1978 r. trafił do kościoła św. Maksymiliana Marii Kolbego w Nowej Hucie-Mistrzejowicach, którego budowę zapoczątkował ks. Józef Kurzeja (1937–1976). Na czas jego pracy w parafii przypadła konsekracja kościoła, której dokonał 22 czerwca 1983 r. Jan Paweł II. Ksiądz Jancarz dał się poznać jako świetny organizator i człowiek wielu talentów. Założył Konfraternię Akademicką dla studentów i pracowników naukowych krakowskich uczelni. Do historii przeszedł jednak przede wszystkim jako kapelan podziemnej „Solidarności” w mrocznym czasie stanu wojennego. W 1982 r. zorganizował Duszpasterstwo Ludzi Pracy (organizację niosącą materialną i duchową pomoc rodzinom internowanych) i zapoczątkował tzw. msze czwartkowe za Ojczyznę w dolnym kościele w Mistrzejowicach (od 24 czerwca 1982 r.). Zało-

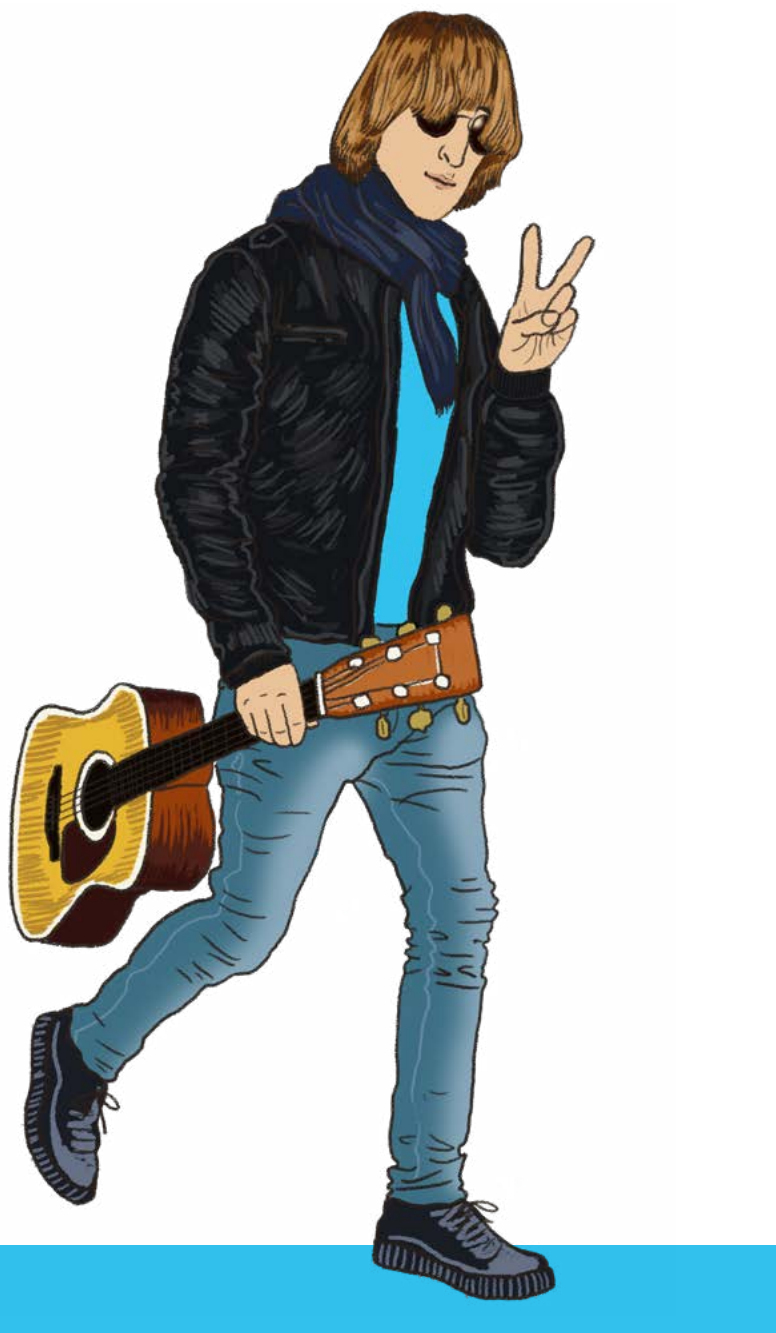
żył też Chrześcijański Uniwersytet Robotniczy im. kard. Stefana Wyszyńskiego w Krakowie-Mistrzejowicach i Niezależną Telewizję Mistrzejowice. Sprawował posługę kapłańską dla strajkujących hutników w kombinacie, dokąd został przemycony w karetce pogotowia. Po pacyfikacji strajku w nocy z 4 na 5 maja 1988 r. założył Wikariat Solidarności z Potrzebującymi, który wspierał materialnie poszkodowanych robotników. W 1988 r. współorganizował Międzynarodową Konferencję Praw Człowieka w Mistrzejowicach. Od 1989 r. był proboszczem w podkrakowskiej Luborzycy, gdzie zmarł nagle w 1993 r. Jego imię nosi ulica w Mistrzejowicach i Szkoła Podstawowa nr 85 na os. Złotego Wieku.

BOGDAN WŁOSIK [1962–1982]

Elektryk w kombinacie metalurgicznym, uczeń wieczorowego technikum. Urodzony w Krakowie. Postać tragiczna. 13 października 1982 r. uczestniczył w demonstracji ulicznej przed Arką Pana w czasie kolejnej miesięcznicy wprowadzenia stanu wojennego w Polsce. Tego dnia znalazł się w niewłaściwym miejscu o niewłaściwej porze. Natknął się na uciekającego, rozpoznanego wcześniej przez młodzież oficera Służby Bezpieczeństwa, kapitana Andrzeja Augustyna. Ten, potykając się o żywoptot, wyjął broń i oddał strzał w kierunku nadchodzącego Włosika. Natychmiastowa pomoc medyczna była niemożliwa ze względu na zablokowane przez ZOMO-wców i demonstrantów ulice oraz nieprzygotowane oddziały ratunkowe pobliskich szpitali. Postrzał okazał się śmiertelny. Bogdan Włosik zmarł na stole operacyjnym w Szpitalu Wojskowym w Krakowie. Wieść o jego śmierci wywołała kilkudniowe, potężne demonstracje w Nowej Hucie. Zakończyły się one wielką manifestacją 20 tysięcy ludzi w trakcie pogrzebu na cmentarzu w Grębatowie 20 października. Zabójca Włosika, Andrzej Augustyn,

pracował nadal w SB, a następnie przeszedł na emeryturę. Został skazany za zabójstwo dopiero w 1991 r. Z wyroku podniesionego przez Sąd Najwyższy do 10 lat odsiedział połowę, po czym został zwolniony przedterminowo. Bogdan Włosik stał się symbolem oporu nowohucian przeciw systemowi komunistycznemu. Każdego roku, poczynając od 1995 r., w kolejną rocznicę tragicznej śmierci odbywa się uliczny bieg – Memoriał im. Bogdana Włosika. Trasa, podobnie jak szlak demonstracji ulicznych w latach 80., biegnie sprzed bramy głównej kombinatoru przed Arką Pana – do miejsca, gdzie przy jednym z bloków stoi pomnik upamiętniający ofiary stanu wojennego, w tym innego nowohucianina, Ryszarda Smagura.

BOGDAN ŁYSZKIEWICZ [1964–2000]

Muzyk rockowy, wokalista, autor tekstów i muzyki, często, ze względu na okulary i fryzurę, nazywany „polskim Lennonem”. Urodził się w Krakowie. Mieszkał na os. II Pułku Lotniczego w Nowej Hucie-Czyżynach. Założyciel i lider zespołu Chłopcy z Placu Broni, który odbywał próby w Nowohuckim Centrum Kultury, w sali 202, nazwanej przez muzyków Department of Rock. Łyszkiewicz zadebiutował z zespołem w czasie Przeglądu Młodych Zespołów i Muzyków „Cedzak” w Nowohuckim Centrum Kultury, ale pierwszy występ przed ogólnokrajową publicznością miał miejsce na Ogólnopolskim Przeglądzie Muzyki Młodej Generacji w Jarocinie w 1987 r. Chłopcy z Placu Broni zostali wtedy jednym z laureatów kultowego festiwalu. Sukces szybko został przekuty w popularność, a dzięki hitom: „O! Ela”, „Kocham Cię”, „Kocham Wolność”, grupa znalazła się w gronie najważniejszych zespołów na rockowej scenie końca lat 80. Pierwszą płytę „O! Ela” Chłopcy z Placu Broni wydali w 1990 r., po niej pojawiło się jeszcze siedem. Niestety, lider i autor tekstów oraz muzyki – Bogdan Łyszkiewicz

– zginął tragicznie w wypadku samochodowym w Rybitwach koło Płońska w roku 2000. Pochowany został na cmentarzu Batowickim. Jego imię nosi jedna z nowohuckich ulic – znajduje się w Bieńczycach, kilkadziesiąt metrów od Arki Pana. W 2016 r. słuchacze radiowej Trójki umieścili utwór „Kocham Wolność” na pierwszym miejscu „9. Polskiego Topu Wszech Czasów”.

HUTNIK

Zdecydowanie mężczyzna, nawet w okresie akcji propagandowej „kobiety na traktory”, która w okresie stalinizmu nakłaniała Polki do wykonywania, wzorem kobiet radzieckich, ciężkich, typowo męskich prac. Zazwyczaj urodzony na wsi, w latach 50. przybył do Nowej Huty, gdzie 22 lipca 1954 r. uroczyście otwarto Wielki Piec nr 1, a tym samym oficjalnie rozpoczęła działalność Huta im. Lenina (choć pierwszy, jeszcze eksperymentalny spust surówki z prowizorycznego pieca nastąpił dwa lata wcześniej). Wykonywał jeden z najcięższych zawodów, porównywalny z pracą górnika dołowego. Hutnik wielkopiecowy, odziany w specjalny kombinezon, kapelusz z azbestu oraz okulary ochronne, stawał czoła ekstremalnej temperaturze panującej w czasie wytopu stali. Emerytowani hutnicy wspominają, że przy piecu byli w stanie pracować jedynie przez 45 minut na godzinę. Dziennie wypijali kilka litrów wody. Najtrudniejsze bywały upalne lata, a w miarę komfortowo pracowało się zimą. Praca hutnika była bardzo niebezpieczna, niejednokrotnie dochodziło do ciężkich wypadków, kończących się kalectwem lub śmiercią.

OBROŃCZYNI KRZYŻA

Kobieta, która zajmowała się domem i dziećmi, kiedy mężczyźni pracowali w Hucie im. Lenina. Przeszła do historii dzięki twardej obronie swoich przekonań 27 kwietnia 1960 r., kiedy na skwerze na rogu ulic Marksa i Majakowskiego na os. Teatralnym w Nowej Hucie zatrzymała akcję usuwania krzyża. Krzyż stanął tu w 1957 r., aby zaznaczyć i uświęcić miejsce, gdzie planowano zbudować pierwszy kościół w mieście, które miało być, w zamyśle władz komunistycznych, miejscem ateizmu. Tu miał żyć i pracować „nowy człowiek”, stworzony na wzór człowieka radzieckiego, wierzący w Marksa i partię komunistyczną. Po porannej, skutecznej obronie krzyża coraz więcej kobiet z Nowej Huty zaczęło gromadzić w tym miejscu na modlitwie. Tłum narastał mimo zorganizowanej przez milicję i tajników akcji zastraszania. Jego liczebność zwiększyła się, kiedy dołączyli mężczyźni, którzy po godz. 14.00 skończyli pierwszą zmianę pracy w kombinacie. W wyniku prowokacji milicyjnych rozpoczęły się walki uliczne między obrońcami Krzyża a oddziałami ZOMO, ściągniętymi przez władze do Nowej Huty. Zamieszki trwały przez całą noc, po obu stronach byli ciężko

ranni. Przypuszcza się, że mogły być też ofiary śmiertelne, gdyż milicja użyła broni palnej. Ostatecznie krzyż na os. Teatralnym został obroniony. Dziś stoją w tym miejscu: wybudowana zamiast kościoła Szkoła Tysiąclatka, kościół wzniesiony w 2001 r. i przede wszystkim pomnik z odciskami dłoni, symbolizującymi kobiety z Nowej Huty – twarde i nieustępliwe Obrończynie Krzyża i swoich przekonań.

Publikacja została wydana w ramach projektu „Korowód Nowohucki 2019”.

Korowód Nowohucki to różne działania realizowane od 2016 r. przez Pracownię Dziedzictwa i Tożsamości Nowej Huty Ośrodka Kultury im. C. K. Norwida, podczas których przypominane są postaci istotne dla terenów dzisiejszej Nowej Huty. Reprezentują one różne okresy w historii i – będąc ważnymi dla miejscowej społeczności – ilustrują dzieje lokalnej kultury.

W jubileuszowym roku 70-lecia Nowej Huty Korowód Nowohucki doczekał się rozszerzenia o kolejne 18 postaci, obejmując w sumie 50 osób. Tym samym domknięty został kalejdoskop postaci związanych z terenami Nowej Huty, a niniejsza publikacja podsumowuje dotychczasowy dorobek podejmowanych działań.

Organizator projektu: Pracownia Dziedzictwa i Tożsamości Nowej Huty Ośrodka Kultury im. C. K. Norwida

Koncepcja i koordynacja: Jarosław Kłaś

Konsultacja merytoryczna: Paweł Jagło

Ilustracje, skład i projekt graficzny publikacji:

Róża Kolecka, Anna Gotfryd-Kolecka

Współpraca: Monika Baran, Paulina Baran, Katarzyna Danecka-Zapała, Anna Gotfryd-Kolecka, Barbara Habieda, Paweł Kaczor, Elżbieta Urbańska-Kłapa, Beata Waśko, Maria Wąchata-Skindzier, Agnieszka Wyrwał

Projekt jest współfinansowany ze środków Miasta Krakowa i realizowany w ramach obchodów 70-lecia Nowej Huty.

Licencja Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 3.0 Polska

Copyright by Ośrodek Kultury im. C. K. Norwida

Kraków 2019

70
lat
NOWEJ
HUTY

ISBN 978-83-948244-6-4

Choć staraliśmy się, aby w Korowodzie Nowohuckim swoje miejsce znaleźli przedstawiciele różnych dziedzin życia, różnych okresów historycznych i różnych obszarów składających się współcześnie na pięć tzw. dzielnic nowohuckich Miasta Krakowa – zarówno ci bardziej, jak i ci mniej znani, żyjący przed 1949 r. i później – to z pewnością nie wyczerpaliśmy istniejących w tym zakresie możliwości. W dzieje tych terenów wpisało się bowiem tak wiele nietuzinkowych osobistości, że trudno byłoby uwzględnić je wszystkie, nawet jeśli braliśmy pod uwagę tylko te postaci, które odeszły już z tego świata. Jest to zatem wybór subiektywny, obarczony licznymi brakami, których nie należy traktować jako ujmy dla osób nieujętych w tym opracowaniu. Korowód Nowohucki ma raczej inspirować do dalszego poszukiwania wyjątkowych postaci i ich losów.

Jarosław Kłaś, *Wstęp*

Kraków

Ośrodek Kultury
im. C. K. Norwida

Pracownia Dziedzictwa
i Tożsamości Nowej Huty

70
lat
NOWEJ
HUTY

Kraków

Ośrodek Kultury
im. C. K. Norwida

Pracownia Dziedzictwa
i Tożsamości Nowej Huty